

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOFIA JA SEMIOOTIKA INSTITUUT

Mariann Järvela

**TORBJÖRN TÄNNSJÖ SPORDIFÄNLUSE
EBAMORAALSUSE ARGUMENDI KRIITIKA**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Heidy Meriste

TARTU 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Fännieetika maastik	7
1.1 Nicholas Dixoni käsitus spordifänluse olemusest	7
1.2 Stephen Mumfordi käsitus spordifänluse olemusest	10
1.3 J. S. Russelli käsitus spordifänluse olemusest	11
1.4 Claudio M. Tamburrini ja M. Andrew Holowchaki käsitused spordifänluse olemusest	14
1.5 Torbjörn Tännsjö positsioon fännieetika maastikul.....	15
2. Torbjörn Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argument	16
2.1 Mõisted "tugevus" ja "nõrkus"	16
2.2 Mõisted "imetlus" ja "põlgus".....	17
2.3 Tännsjö argument	19
3. Paratamatuse eelduse analüüs	21
3.1 Paratamatus	21
3.2 Paratamatuse eelduse kriitika.....	23
4. Ebamoraalsuse eelduse analüüs	27
4.1 Ebamoraalsuse eeldus	27
4.2 Vasturääkivused Tännsjö arusaamades	29
4.3 Globaalse mõõtmega põlgus	33
5. Spordifänluse ebamoraalsuse argumendi kriitika	39
5.1 Spordifänluse ebamoraalsuse argumendi analüüs	39
5.2 Põlguse objekt.....	41
KOKKUVÕTE	46
Kasutatud kirjandus	50
ABSTRACT	52

SISSEJUHATUS

Käesolevas bakalaureusetöös on vaatluse all Torbjörn Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argument. Tännsjö artikkel *Is it fascistoid to admire sports heroes?* (2000) on üks esimesi kirjutisi fännieetika valdkonnas – see, käesoleva töö põhitekst, on olulisel kohal ka kogu fännieetika maastikul. Antud töö eesmärgiks on kummutada Tännsjö argument – tema kriitika spordifänluse aadressil.

Fännieetika on üsna uus uurimisvaldkond – kõik käesolevas töös analüüsitavad artiklid antud käsitlussfäärist on kirjutatud sel ehk XXI sajandil. Pikka aega on spordieetika fookuses olnud need teemad, mis on seotud tippportlase endaga. Näiteks küsimused selle kohta, kuidas sportlane peaks toimima. Kuid lähikümnenditel on tähelepanu koondunud ka teistele spordiga seotud inimestele. Nii on ilmunud mitu kogumikku treenerieetika teemal, ent lisaks treenerile on spordis oluline koht ka vaatajal, ning seega on avaldatud mitmeid artikleid, mis käsitlevad just fännieetikat. Vaatamata oma uudsusele, on fännieetika puhul tegu olulise uurimissuunaga. Võib öelda, et spordieetikas on seniajani spordifännidele pööratud põhjendamatult vähe tähelepanu. *Paljud inimesed pühendavad märkimisväärselt palju aega ja emotsionaalset energiat oma lemmikspordivõistkonna jälgimiseks. Kuid ometi on fänni või võistkonna toetaja roll pälvinud üllatavalt vähe tähelepanu tippporti käsitlevas kirjanduses* (Dixon 2001: 149).

Leian, et spordifänluse uurimine on põhjendatud, sest tänapäeva tippspordis on fännide tähtsus, osakaal üha kasvamas. Seda väidet toetavad näiteks erinevate spordimaailma tippündmuste miljonitesse ulatuvad vaatajanumbrid, turundustöö, mida sportlased ja spordimeeskonnad teevad selleks, et leida endale üha uusi toetajaid, ning ka n-ö supervõistkonnad ja -sportlased ehk meeskonnad ja atleedid, kellel on ülemaailmne toetajaskond. Nii on oluline, et filosoofid võtaksid vaatluse alla ka spordifänlusega seotud probleempunktid. Näiteks vajavad selgitust järgnevad küsimused: mis on spordifänluse põhiolemus? milline on spordifänluse moraalne staatus? Mõlemad küsimused on ka antud töös teataval määral käsitletud, töö põhirõhk on siiski koondunud teisele probleemile.

Käesoleva bakalaureusetöö põhiteksti alguses püstitab autor Torbjörn Tännsjö (2000: 9–13) järgneva küsimuse: kas see vaimustus ja imetus, mis saadab spordimaailma tippsündmusi ja parimaid atleete, on moraalselt õigustatud? Tema vastus on kindel ei. Nimelt leiab Tännsjö, et spordifännlus on "fašistoidne" ehk fašismile sarnane või kalduv tegevus. Fännide vaimustus spordisangarite vastu põhineb fašistliku ideoloogia põhiolemusel, milleks on tugevuse imetlemine ja sellega kaasnev nõrkuse põlgamine. Tugevus ja nõrkus on tema järgi määratletud geneetiliselt baasilt, ning seega ei saa inimesed sinna midagi parata, kas nad on tugevad või nõrgad. Kuna inimesest endast ei sõltu see, milliste geenidega ta sünnib, siis on Tännsjö meelest moraalselt vääri ka indiviide nende geenide alusel hinnata. See entusiasm, mis saadab suuri spordivõistlusi on tema meelest õigustamatu.

Nii on see eufooria, mis tabab meid vaadates Usain Bolti maailmarekordi jooksu olümpiamängude finaalis või Mario Götze võiduvärvat jalgpalli maailmameistrivõistluste finaalis Tännsjö arvamuse järgi vääri tugevat hukkamõistu. Seejuures kehtib tema kriitika vaid spordipubliku – fännide ja tugitoolisportlaste kohta, keda köidavad maailma parimate tippsportlaste hiilgavad saavutused. Ta on seega seisukohal, et spordifännlus pole moraalselt õigustatud – see on ebamoraalne. Antud töö eesmärgiks on aga spordifännlus päästa ehk kummutada Torbjörn Tännsjö kriitika spordifännluse aadressil. Nii võtan töös kriitilise vaatluse alla Tännsjö poolt esitatud argumendi eeldused, et seeläbi ümber lükata kogu tema argumentatsioon.

Selleks, et Tännsjö argument oleks lihtsalt jälgitav, olen tema eeldustele pannud nimetused, mis kõik vastavad sisule. Järgnevalt toon lühidalt välja argumendi käigu koos nende nimedega. Esimese ehk põhiolemuse eelduse kohaselt on spordifännluse põhiolemuseks tugevuse imetlemine. Teise eelduse, mille nimetasin paratamatuse eelduseks, järgi kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu. Kolmanda ehk ebamoraalsuse eelduse kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Nende eelduste põhjal jõuabki Tännsjö järelduseni, et spordifännlus on ebamoraalne. Nii nagu mainitud, on antud töö eesmärgiks kummutada see Torbjörn Tännsjö spordifännluse ebamoraalsuse argument.

Käesolev bakalaureusetöö jaguneb viieks peatükiks. Esimene osa annab ülevaate fännieetika maastikust. Eesmärgiks on näidata, kuidas suhestub Torbjörn Tännsjö artikkel

teiste fännieetikat käsitlevate tekstidega. Fännieetika maastiku läbilõiget esile tuues lähtun sellest, milline on erinevate autorite arusaam spordifännluse olemusest. Säärane ülevaade on vajalik ka selleks, et näidata Tännsjö kriitika tõsiseltvõetavust. Kuna Tännsjö arusaam spordifännluse olemusest langeb suuremal või väiksemal määral kokku teistes artiklites leiduvate käsitlustega, siis on tema kriitika laiendatav ka teistele teooriatele.

Teine peatükk käsitleb põhjalikult Torbjörn Tännsjö poolt esitatud kriitikat spordifännluse aadressil. Nii vaatlen järgnevaid mõisteid: tugevus, nõrkus, imetus, põlgus, – seda, kuidas Tännsjö neid termineid mõistab ja oma teoorias kasutab. Antud osa lõpus toon ka selgelt esile Tännsjö argumendi struktuuri.

Töö kolmandas osas analüüsin põhjalikumalt paratamatuse eeldust (tugevuse imetlemisega kaasneb paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu). Nii vaatlen seda, miks Tännsjö säärast vältimatut seost imetlemise ja põlgamise vahel täheldab. Lisaks käsitlen kriitikat, mida teised filosoofid on antud eelduse puhul esile toonud.

Neljandas peatükis on kriitilise vaatluse all ebamoraalsuse eeldus, mille kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Peatüki alguses käsitlen põhjalikult ebamoraalsuse eeldust ning toon välja selle disharmonia, mis ilmneb, kui võrrelda antud töö põhitekstis väljendatud tõekspidamisi teiste Tännsjö arusaamadega. Lisaks näitan, et Tännsjö poolt eeldatud põlgus ei ole tegelikult üldse nii problemaatiline, nagu pealtnäha võib paista. Nimelt võib põlgus teatud piiratud kontekstis, konkreetse suhte alusel, olla täiesti aktsepteeritav.

Töö viiendas osas näitan, et spordi kontekstis ei ole nõrkuse põlgamise probleemi. Nimelt puudub meil tippspordis põlguse objekt ehk meil polegi selliseid atleete, keda põlata. Selleks, et seda esile tuua, muudan paratamatuse eelduse sõnastust põhjalikumaks. Nimelt võib eelnevates töö osades analüüsitult põhjal antud eelduse sõnastuse muuta järgnevaiks: kui me spordi kontekstis imetleme tugevust, siis peame me spordi kontekstis ka nõrkust (selle esinedes) põlgama. Niisiis võib nõrkuse põlgamine olla ebamoraalne või mitte, aga kuna seda spordifännluse kontekstis ette ei tule, siis ei ole spordifännlus ka ebamoraalne.

Nii näitan, et üks oluline argument spordifännluse ebamoraalsuse kohta ei kehti. Teisteks probleemideks, mida spordifännluse juures on nähtud, on näiteks erapooletuse ja natsionalismi

küsimus. Esimene eeldab, et fännil on teatav erapooletuse kohustus. Nii tekib küsimus: kas on õiglane kedagi kõrvale jätta? Nimelt toetades oma lemmikmeeskonda, -sportlast kohtleb fänn üht võistkonda, atleeti võrreldes kõikide teistega erilisemalt, teistmoodi. Tema tähelepanu koondub just oma lemmikule, ning seejuures käitub ta erapoolikult, kuna teistele võistkondadele, sportlastele ei saa osaks tema võrdväärne tähelepanu. (Dixon 2001: 154–155) Teise puhul tuuakse esile seda, et toetades oma rahvuskoondist või kaasmaalast, on oht kalduda äärmuslikku natsionalismi. Nii oleme orienteeritud erinevatele abstraktsetele sümbolitele (nt võistkond kui embleem, lipp jne), ning üksikindiviidid muutuvad seejuures asendatavaks, s.t tähtis pole üksikisikute heaolu, oluline on rahvuse kui terviku tugevus. (Tännsjö 2000: 11)

Niisiis on spordifännluse aadressil toodud ka teisi vastuväiteid. Antud töö eesmärk on aga kitsam – kukutada Tännsjö spordifännluse ebamoraalsuse argument. Eeldusel, et teised vastuväited on ületatavad või need tegelikult ikkagi ei ole probleemid, võiks ka väita, et spordifännluses ei ole midagi ebamoraalset. Niisiis selleks, et väita seda, et spordifännluses ei ole üldse midagi ebamoraalset, peab lisaks Tännsjö kriitika kummutamisele lahendama ka teised küsimused. Antud bakalaureusetöös teisi fännluse juures nähtud probleeme siiski ei käsitleta. Nii on töö järeldusel ka kindlad piirid – ümberlükkamisele kuulub Torbjörn Tännsjö kriitika spordifännluse aadressil.

1. Fännieetika maastik

Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda põgus ülevaade fännieetika maastikust ning näidata, kuidas suhestub Torbjörn Tännsjö kirjutis teiste fännieetikat käsitlevate tekstidega. Antud valdkonna läbilõiget esile tuues lähtun põhiolemuse eeldusest¹, mille kohaselt on spordifänluse põhiolemuseks tugevuse imetlemine. Nimelt on Tännsjö seisukohal, et fännates tippatleete ning vaadates ennastunustavalt spordimaailma tippündmusi, me tegelikult imetleme tugevust kui võimekust võita. Nii on Tännsjö arusaama kohaselt spordifänluse tõeliseks olemuseks tugevuse imetlemine.

Niisiis on selleks pidepunktiks, mille alusel võrdlen erinevate autorite positsiooni fännieetika maastikul, arusaam spordifänluse olemusest. Säärane võrdlus on oluline sest sellest, kuivõrd teised autorid Tännsjöga fänluse põhiolemuse suhtes nõustuvad, sõltub ka see, kuivõrd tõsiseltvõetav on tema kriitika. Nii on selle peatüki eesmärgiks näidata ka Tännsjö kriitika relevantsust. Kuna fännieetika puhul on tegu üsna uue uurimissuunaga, siis on antud valdkonnas avaldatud vaid käputäis filosoofilisi artikleid. Seega on järgnevalt vaatluse all nende filosoofide ideed, kes on sel alal n-ö teerajajad.

1.1 Nicholas Dixoni käsitlus spordifänluse olemusest

Nicholas Dixon eristab oma artikli *The ethics of supporting sports teams* (2001) alguses kahte laialt levinud hoiakut, mida spordifännid omavad toetades ehk fännates spordivõistkondi, -klubisid. Need eri liiki spordifännid kannavad nimetusi – purist (ingl. *purist*) ja partisan (ingl. *partisan*). Kui esimese toetus on paindlik ning sõltub seejuures erinevate spordivaldkonnale iseloomulike vooruste ja väärtuste järgimisest, siis teise poolehoidu iseloomustab lojaalsus,

¹ Nagu sissejuhatuses mainitud, on eeldusele nime pannud käesoleva töö autor, mitte Torbjörn Tännsjö. Ka edaspidi käsitletavatele eeldustele (paratamatuse eeldus ja ebamoraalsuse eeldus) on nime pannud antud töö autor.

mis põhineb teatud isiklikel sidemetel, (geograafilisel) lähedusel või lihtsalt tuttav-olekul. Seega võib partisan kui ustav fänn toetada nii oma kodukandi amatööridest koosnevat võistkonda, kuhu võivad kuuluda tema sõbrad, tuttavad või isegi perekonnaliikmed, kui ka meeskonda, mis asub teisel pool maailma. Säärane pikamaasuhe saab tihtipeale alguse kokkupuutest massimeedias – tänapäeva tippjalgpalliklubidel nagu Manchester United või Real Madrid on lojaalseid fänne üle kogu maailma, sest tänu televisioonile, internetile jms saavad inividid mistahes riigis või kontinendil nendega tuttavaks, ning moodustavad seejärel ajapikku suhte, mis väljendub oma lemmikmeeskonna pühendunud toetamises. Truu partisani jaoks on kõige olulisem oma meeskonna edu ja võit – ta eelistab koledat võitu ilusale, huvitavale kaotusele või viigile. Dixon võrdleb partisani toetust ka armastusega. Seda seetõttu, et inimene, kes armastab oma partnerit, ei vaheta teda lihtsalt niisama välja teise indiviidi vastu, kellel juhtub olema teatud omadus, kvaliteet parem kui oma armastatul. Nii on ka partisanist fänn truu oma lemmikmeeskonnale. Puristi jaoks on aga tähtis mängu ilu. Tema jaoks on oma lemmikmeeskonna võidust palju tähtsam mängu kvaliteet, teatud spordi väärtuste (nt ausa mängu põhimõtetest kinnipidamine) järgimine jne. Nii vaatab purist mängu, võistlust pea erapooletult positsioonilt. Ta nõuab kõrget kvaliteeti ning kui võistkond seda ei näita, siis on purist valmis oma fännluse objekti muutma, vahetades niisiis ootusi mitte täitva võistkonna uue ja parema kvaliteediga sportliku esinduse vastu välja. Kui puristi toetus on muutuste aldis, s.t paindlik, siis partisan toetab oma meeskonda n-ö nii heas kui ka halvas. (*ibid* 149-153)

Niisiis toob Dixon (2001: 152–153) esile kaks erinevates äärmustes paiknevat fänni kategooriat, millel mõlemal on oma positiivsed kui ka negatiivsed küljed. Partisani puhul väärrib imetlust ja kiitust lojaalsus, mida oma lemmikmeeskonna suhtes üles näidatakse, kuid paradoksaalselt on see sama truudus ka tema kui fänni puuduseks. Nimelt võib säärane toetus muutuda n-ö pimedaks, s.t toetatakse edasi ka neid võistkondi, kes tegelikkuses ei ole enam väärt olema fännluse objektiks. Näiteks selliseid võistkondi, kes rikuvad mängureegleid, mõjutavad kohtunikku, vigastavad tahtlikult vastast jne. Puristi puhul väärrib aga tunnustust see, et ta võtab sääraseid spordi juurde kuuluvaid väärtusi ja voorusi arvesse. Taunitav on pidev lemmiku vahetamine ehk suutmatuse olla lojaalne. Ideaalne spordifänn asub kusagil nende kahe kategooria vahel. Säärast täiuslikku toetajat nimetab Dixon mõõdukaks

partisaniks (ingl. *moderate partisan*). Tegu on tõelise fänniga, kelle puhul on kombineeritud partisani imetlusväärne lojaalsus ning puristi teatavad nõuded oma lemmikmeeskonnale (nt ilus mäng, vastase austamine, mängu reeglitest kinni pidamine, tahtlike vigastuste tekitamisest ning keelatud vahendite kasutamisest hoidumine jne).

Kui Nicholas Dixon (2001: 152–154) räägib spordifännuse juures võistkondlikest spordialadest ning mees- ja naiskondadest, keda spordihuvilised indiviidid toetavad, siis Torbjörn Tännsjö kõneleb oma artiklis hoopis individuaalsetest sportlastest kui imetluse objektidest. See aga ei takista nende kahe teooria võrdlemist, sest individuaalsportlaste imetlemist võib antud juhul laiendada ka võistkondadele. Kui Tännsjö järgi on spordifännuse olemuseks tugevuse imetlemine, siis Dixoni teooria puhul saab siinkohal tõmmata paralleele just puristi suhtumisega. Dixon toob oma artiklis esile selle, et purist imetlebki taolist Tännsjö poolt kirjeldatud tugevust kui võimekust võita. Vahetades oma fännuse objekti lähtub ta niisiis sellest, milline võistkond näitab teatud hetkel kõige kõrgemat sportliku täiuslikkust. Kõige selle juures aga ei saa Dixoni järgi puristi pidada fännuse olemuse kandjaks. Ta on nimelt seisukohal, et purist klassifitseerub üldse hädavaevu fänniks. Seda seetõttu, et spordifännuse olemuseks on tema meelest ikkagi lojaalsus ning seda selle sõna kõige positiivsemas tähenduses. Seega n-ö tõupuhas purist seda tingimust ei täida, nagu ka äärmusesse kalduv partisan.

Niisiis erinevad Torbjörn Tännsjö ja Nicholas Dixoni arusaamad spordifännuse olemusest. Kui esimene leiab, et selleks on tugevuse imetlemine, siis teise arusaama kohaselt on sääraseks tuumaks mõõdukas lojaalsus. Tännsjö järgi kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult ka nõrkuse põlgamine, mis omakorda teeb spordifännuse tema jaoks ebamoraalseks. Dixon (2001: 154–155) aga ei näe spordifännuses kui mõõdukas lojaalsuses midagi ebamoraalset. Kuna mõõduka partisani toetus on sõltuv sellest, kas tema lemmikmeeskond täidab kehtestatud mängureegleid, käitub väljakul õiglaselt, austab vastaseid jne, siis võib Dixoni järgi üsna kindlalt väita, et säärane fännus on moraalne ning isegi väärt kiitust.

[V]õistkonnad, kes saavad osa mõõduka partisani toetusest, on väärt olema oma fännide truuduse objektiks. Seesugused meeskonnad püüdlevad füüsilise, vaimse ja esteetilise täiuslikkuse poole, samal ajal ohjeldades oma tegutsemist moraalinõuete abil. Niisuguste võistkondade toetamine on positiivne voorus.
(Dixon 2001: 157)

1.2 Stephen Mumfordi käsitlus spordifännluse olemusest

Lahates Stephen Mumfordi teooriat spordifännluse olemusest, peab esmapilgul lühidalt esile tooma, kuidas on tema arusaamad antud teemal muutunud. Oma esimeses antud teemal kirjutatud teoses *Watching sport: aesthetics, ethics and emotion* (2011) eristab ta kahte üldlevinud viisi, kuidas sporti vaadatakse. Nendeks positsioonideks on puristi ja partisani vaatekohad. Seejuures mõistab ta neid termineid sarnaselt Nicholas Dixoni käsitusega. Niisiis on partisani toetuse orientiiriks oma lemmikmeeskonna edu/võit ning seega vaatab ta spordivõistlust võistluslikult positsioonilt. Purist jälgib võistkondi aga esteetiliselt aluspunktilt, hinnates seega eriti kõrgelt mängu ilu ja teisi sellega kaasnevaid aspekte, näiteks mängu põnevust. (*ibid* 9–10)

Veidi hiljem, olles oma teooriat edasi arendanud, leiab Mumford oma artiklites *Emotions and aesthetics: an inevitable trade-off?* (2012) ning *Moderate partisanship as oscillation* (2012), et säärane äärmuslik fännide lahterdamine kahte erinevasse kategooriasse pole siiski õigustatud. Tegu võib olla fännluse skaala kõige äärmiste punktidega, kuid reaalses elus eksisteerivad spordifännid jäävad kusagile nende kahe äärmuse vahele. Nii võtab Mumford viimasena mainitud artiklis kasutusele Dixoni poolt esile toodud termini mõõdukas partisan, kuid seejuures määratleb ta seda mõistet teistsugusel moel. Kui Dixon käsitles seesugust fänni ideaalse ja tõelise fännina, siis Mumfordi arusaam rajaneb võnkumise teoorial (ingl. *oscillation theory*). Nii leiab ta, et mõõdukas partisan on spordifänn, kes pendeldab ehk liigub edasi-tagasi partisani ja puristi positsiooni vahel. Nii võib spordifänn võistlust vaadata nii võistluslikult kui ka esteetiliselt positsioonilt, kuid seda mitte samal ajahetkel. Nii võib taoline mõõdukas fänn ühel hetkel rõõmustada oma lemmikjalgpallimeeskonna värava üle, hetk

hiljem aga nautida ka vastaste poolt näidatud üliilusat söödumängu. (Mumford 2012: 371–373)

Niisiis erinevad Mumfordi ja Dixoni arusaamad spordifännlusest, ning seega suhestuvad nende käsitused Tännsjö teooriaga ka erinevalt. Tännsjö ja Mumfordi arusaamad spordifännlusest on osaliselt ühitatavad ehk nad saavad kooskõlalises eksisteerida. Seda seepärast, et esteetilise poole nautimine hõlmab endas ka tugevuse imetlemist. Nii on Mumfordi ja Tännsjö teooriatel spordifännluse olemusest teatav ühine pidepunkt – tugevuse imetlemine on, kas tervik või üks osa spordifännluse olemusest.

1.3 J. S. Russelli käsitus spordifännluse olemusest

J. S. Russelli artikkel *The ideal fan or good fans?* (2012) on kirjutatud vastuseks Nicholas Dixoni poolt esitatud mõõduka partisani kui ideaalse fänni ideele. Russell leiab, et ideaalset spordifänni kui niisugust ei eksisteerigi. Nimelt lojaalsuses, mida Dixon käsitleb spordifännluse kiiduväärse põhiolemusena ei näe Russell aga midagi märkimisväärset, mis õigustaks ideaalse fänni defineerimist seeläbi. Tema arusaama kohaselt on ka teisi täiesti võrdväärseid ajendeid ja vooruseid, millele spordifännid oma toetuse rajavad. Ükski säärane fännluse viis pole tema meelest parem või halvem kui teine. Nii ei ole Russelli jaoks vahet, kas fänn toetab kõige ilusamat mängu näitavat võistkonda, eeldatavat autsaiderit, suursoosikud, meeskonda, kellega tal on lojaalsusel põhinev side või hoopis loodab näha põnevat mängu, võistlust. Seega on ta kindlal seisukohal, et fänniks olemise viise on mitmeid. Kuna puudub üks kindel roll, mida fänn peaks täitma, siis ei saa me ka öelda, et üks indiviid on rohkem või vähem fänn kui teine. Nii ei saa me ka hinnata seda, kas keegi on ideaalne fänn või mitte. Küll on võimalik oma seisukohta säärase toetaja suhtes kujundada vastava indiviidi käitumise alusel. Nii võime hinnata, kas fänn on hea või halb, õiglane või ebaõiglane, väärt kiitust või mitte jne. (*ibid* 18–19)

Russell (2012: 24–25) toob spordifännluse olemuse puhul esile narratiivi mõiste. Nimelt leiab ta, et meie, inimesed, oleme tähendust otsivad olendid ning taotleme läbi erinevate lugude ehk narratiivide ka oma elule kõige laiemas mõttes sisu. Toetades ehk fännates teatud

võistkondi, saab selle võistkonna lugu osaks ka fänni narratiivist. Nii tekib fänni ja meeskonna vahel meie-side ehk see, mis juhtub võistkonnaga, leiab aset ka meie ehk fännidega. Artiklis *Football fandom: a bounded identification* (2010) kirjeldab autor Amir Ben Porat sarnast jalgpallifännide identiteeti. Nimelt kõnelevad antud spordiala austajad oma lemmikmeeskonnast tihtipeale meie-vormis, mis näitab omakorda seda, et antud mäng ja võistkond moodustavad olulise osa vastava indiviidi elust. Säärane fänlus muudab toetaja enda narratiivi palju rikkalikumaks, huvitavamaks, suuremaks jne, sest antud individ ei identifitseeri end pelgalt iseenda kaudu vaid ka meeskonna, selle liikmete ja teiste fännide kaudu (ka vastaste fännide kaudu). (Porat 2010: 280)

Russell (2012: 24–25) leiab, et enamik fänne toetab teatud võistkonda just teatava naudingu või rõõmu pärast, mida taoline suhe kaasa toob. Oluline on ka märkida, et Russelli meelest tekib säärane side enamasti juhuslikult. Ta leiab, et indiviidist võib saada näiteks Manchester Unitedi fänn seetõttu, et tema esimene kokkupuude jalgpalliga oli just läbi antud klubi. Kuid kui antud individ soovib hiljem mingil põhjusel vahetada oma fänluse objekti ning hakata näiteks Aston Villa jalgpalliklubi fänniks, siis ei näita ta üles mitte mingisugust ebalojaalsust, sest fänlus on nii või teisiti juhuslik. Küll aitab meie püüdlus narratiivide poole meil tihtipeale alal hoida seda sidet, mis esialgu üsna juhuslikult tekib. Nii eksisteerib ka väga palju fänne, kes terve elu ühte meeskonda toetavad ja soovivad olla üheks osaks tema loos. Kuid kuna on väga palju erinevaid fänniks olemise viise, siis eksisteerib ka narratiivide seas pea lõputu mitmekesisus. Kuid just selles seisnebki Russelli järgi spordi võlu – niivõrd rikkalik narratiivide hulk, mis võivad meid köita. Nii iseloomustab spordi narratiive põnevus, teadmatus, ootamatus jms, mis teeb need meie jaoks veelgi atraktiivsemateks.

Võrreldes Tännsjö ja Russelli arusaamu spordifänluse põhiolemusest võib leida teatava ühisosa. Nimelt kui Tännsjö järgi on selle põhisisuks tugevuse imetlemine, siis võib siinkohal tuua paralleeli Russelli narratiivi otsimisega. Nimelt võib tõlgendada säärast võimekuse hindamist ka soovina olla osaks võitja(te) loost – kuuluda kõige tugevamate ja andekamatega kokku. Kuid Russelli arusaam spordifänluse põhiolemusest on erinevalt Tännsjöst väga laiahaardeline. Sinna hulka kuuluvad erinevad fänniks olemise viisid ning kõikvõimalikud narratiivid, mida sport võib meile pakkuda. Tõsi, selles suures spordifänluse tervikuks on

ühaks osaks ka purist, kes hindab tugevust ning soovib osa saada võimekate ja andekate narratiivist. Nii kehtib see kriitika, mida Tännsjö omab spordifännluse aadressil osaliselt ka Russelli teooria kohta.

1.4 Claudio M. Tamburrini ja M. Andrew Holowchaki käsitused spordifänluse olemusest

Claudio Tamburrini artikkel *Sports, fascism and the market* (2000) on otsene vastus antud bakalaureusetöö põhitekstile. Nimelt soovib Tamburrini kummutada Torbjörn Tännsjö arusaamad. Erinevalt Tännsjöst leiab ta, et spordifänlus seisneb milleski enamas kui tugevuse imetlemises. Tamburrini järgi seisneb sportlik täiuslikkus lisaks kaasasündinud võimekusele ka vaimses tugevuses, perfektses tehnikas, silmapaistvas osavuses, mängu ilus jms. Niisiis võib Tamburrini järgi sportlasi hinnata mitmete erinevate tunnuste alusel. Seejuures leiab ta, et kui võitjat me ilmselt tõesti imetleme tema võimekuse tõttu, siis võime me ühtlasi tunnustada ka näiteks teise koha saajat, kes näitas võistluse jooksul kõige ilusamat tehnikat, kuid ka tahapoole jäänud indiviidi, kes saavutas isikliku- või rahvusrekordi jne. (*ibid* 35)

Kuigi Tamburrini eesmärgiks on Tännsjö teooria ümber lükata, siis paradoksaalselt ta hoopis tugevdab seda. Nimelt öeldes, et lisaks tugevusele imetleme me sportlaste juures ka teisi omadusi või kvaliteete, pehmendab ta Tännsjö väidet ning muudab selle tavamõistusele adekvaatsemaks ja aktsepteeritavamaks. Kuid seejuures ei muuda teiste aspektide arvestamine lisaks tugevusele, olukorda oluliselt paremaks, sest tugevuse imetlemine, mida Tännsjö näeb problemaatilisena, jääb siiski osaks spordifänluse olemusest. Nii ei suuda ka Tamburrini näidata, et spordifänluse juurde ei kuulu tugevuse imetlemine, ning seega jääb tal Tännsjö kriitika fänluse aadressil kummutamata.

M. Andrew Holowchaki artikkel "*Fascistoid*" *heroism revisited: a deontological twist to a recent debate* (2005) on aga vastuseks nii Claudio Tamburrini kui ka Torbjörn Tännsjö kirjutistele. Holowchak nõustub Tännsjö väitega, et me tõeliselt austame ja hindame vaid võitjaid. Ta leiab, et me käitume võitjatega tuntavalt teistmoodi kui teiste võistlejate, osalejatega. Teised ehk mitte-võitjad ei saa meie austuse osaliseks, sest erinevalt võitjatest ei ole nad meie jaoks täisväärtuslikud invidiidid. Kuid seejuures ei nõustu Holowchak sarnaselt Tamburriniga, et spordifänlus väljendab "fašistoidset" ehk fašismile sarnast või kalduvat suhtumist. Nimelt leiab Tännsjö (2000: 9), et publiku vaimustus spordisangarite vastu põhineb fašistliku ideoloogia põhiolemusel, milleks on tugevuse imetlemine ning nõrkuse

põlgamine. Holowchak aga ei nõustu seesuguse fašistoidsuse sildiga, sest erinevalt Tännsjöst leiab ta, et me ei põlga kaotajaid ehk neid, kes ei suuda võita. Kuid samas on ta ikkagi päri sellega, et spordifänlus on problemaatiline, sest fänni suhtumine võitjasse on tuntavalt erinev sellest, kuidas ta suhtub teistese osalejatesse. Seega võib väita, et ka Holowchaki arvamuse järgi on spordifänlus ebamoraalne. Nii on Tännsjö ja Holowchaki käsitused kooskõlastatavad, ning Tännsjö poolt esile toodav kriitika laieneb ka Holowchaki teooriale. (*ibid* 99–102)

1.5 Torbjörn Tännsjö positsioon fännieetika maastikul

Eelnevalt on antud peatükis olnud vaatluse all erinevate filosoofide teooriad spordifänluse olemusest ning see, kuidas need suhestuvad Torbjörn Tännsjö artikliga. Fännieetika maastikku ei saa kindlasti vaadata kui hierarhilist süsteemi, kus on üks algne vundament ehk tekst, millest kõik lähtuvad. Pigem on antud juhul märksõnaks tihe seostatus. Nimelt võib parajasti käsitletavas valdkonnas seni avaldatud artikleid näha võrgustikuna, kus pea kõik artiklid on teataval määral teineteisega seotud. Seejuures on Tännsjö artikkel *Is it fascistoid to admire sports heroes?* üks olulisi pidepunkte. Tegu on tekstiga, mida on püütud otseselt kummutada (Tamburrini), ning mis kattub suuremal või väiksemal määral teistes artiklites leiduvate arusaamadega spordifänluse olemusest (Mumford, Russell, Holowchak). Kuid seejuures pole keegi teine peale Dixoni välja pakkunud alternatiivset fänluse olemuse teooriat, mis oleks tugevuse imetlemisest puhas, vaba, ning millele Tännsjö kriitika ka osalisel määral ei saaks enam kehtida. Nii on antud peatükis esile toodud see, kuidas Tännsjö artikkel suhestub teiste kirjutistega fännieetika maastikul, ning näidatud ka Tännsjö kriitika tõsiseltvõetavust. Järgnevas peatükis vaatlengi Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argumenti – tema kriitikat spordifännide aadressil.

2. Torbjörn Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argument

Käesolevas peatükis on vaatluse all Torbjörn Tännsjö kriitika spordifänluse aadressil. Antud peatüki eesmärgiks on selgitada Tännsjö arusaamu ning tuua välja tema argument – spordifänluse ebamoraalsuse argument.

Torbjörn Tännsjö (2000: 9–10) artikkel *Is it fascistoid to admire sports heroes?* on spordieetika, täpsemalt fännieetika käsitlussfääris üks radikaalsemaid artikleid. Nimelt leiab autor, et see entusiasm ja vaimustus, mis saadab spordimaailma tippsündmusi ja parimaid atleete, on ebamoraalne. Imetus, mida spordipublik üksikute sportlaste vastu üles näitab, väljendab Tännsjö järgi "fašistoidset" suhtumist. Mõistet "fašistoidne" tuleb mõista kui fašismi sarnast või fašismile kalduvat. Ta leiab, et publiku vaimustus spordisangarite vastu põhineb fašistliku ideoloogia põhiolemusel. Selleks tuumaks on tugevuse imetlemine ning nõrkuse põlgamine. Järgnevalt vaatlengi Tännsjö poolt esitletud mõisteid "tugevus" (ingl. *strength*) ja "nõrkus" (ingl. *weakness*).

2.1 Mõisted "tugevus" ja "nõrkus"

Tännsjö (2000: 13) kasutab sõna "tugevus" väga laiahaardeliselt. Tegu pole pelgalt jõutõstja või maadleja poolt näidatud üliinimliku rammuga. Ta defineerib tugevust võimekusena – see on kaasasündinud võime võita. Niisiis on tugevus geneetiliselt ette määratletud. Seega on olümpiavõitjad, maailmameistrid ning teised edukad tippsportlased kõik geneetilise loterii võitjad. Sportlase tee maailma absoluutsesse tippu rajaneb headel geenidel ehk sünnipärasel võimel tõusta võitjaks.

Tännsjö (2000:18) on seisukohal, et töökus, ambitsioon, järjepidevus ja teised omadused ei oma määravat tähtsust võitja selgitamisel. Kõikide tippsportlaste treeningkoormused on võrreldes tavainimestega ülisuured. Lisaks on spordiringkonnad teadlikud uutest treeningmetoodikatest ning üldjuhul on need teadussaavutused kättesaadavad kõikidele

soovijatele. Seega on oluline just loomupärane anne ehk sportlane, kes on võitnud geneetilise loterii, võidab ka olümpiamängudel.

Tännsjö (2000: 13) vaatab mõisteid "tugevus" ja "nõrkus" võrdluses. Kui esimene on võime võita, siis nõrkus on selle vastand. N-ö nõrkadel inimestel ja sportlastel puudub taoline võimekus. Nende geneetiline baas ei luba neil iialgi tõusta taoliste tuhandete iidolite sekka nagu Michael Phelps või Jelena Issinbajeva. Tegu on geneetilise loterii kaotajatega, kel puudub suutlikus tulla võitjaks. Nad on sündinud kaotajad.

Nendest kahest definitsioonist ilmneb ka põhjus, miks Tännsjö (2000: 15) peab spordifännlust ebamoraalseks. Nimelt on mõlemad terminid – "nõrkus" ja "tugevus" – määratletud geneetiliselt baasilt. Nii võimekus võita kui ka taolise suutlikkuse puudumine ei sõltu inimesest endast. Indiviid ei saa muuta seda, milliste geenidega ta sünnib. Tännsjö leiab, et me tohime inimest hinnata vaid temast sõltuvate tunnuste alusel. Kellegi tunnustamine heade geenide eest pole mõttekas, sest see ei muuda inimesi kuidagi paremaks. Indiviidi süüdistamine halbade geenide tõttu võib aga põhjustada asjatuid kannatusi. Seega pole õige kedagi kiita või laita millegi eest, mis ei sõltu tema enda tahtest. Tegu on utilitaristliku põhjendusega, mille kohaselt peaksime vähendama kannatusi ja suurendama heaolu. Niisiis on Tännsjö järgi imetlus, mis saadab tugevust, ning nõrkusega kaasnev põlgus õigustamatud. Edasi ongi käsitluse all mõisted "imetlus" (ingl. *admiration*) ning "põlgus" (ingl. *contempt*).

2.2 Mõisted "imetlus" ja "põlgus"

Tännsjö (2000: 13–15) leiab, et spordifännluse põhiolemuseks on tugevuse imetlemine. *[I]metlus tuleneb saavutusest, mille sooritab silmapaistev indiviid (ibid 10)*. Imetlust mõistab ta kui tunnet (ingl. *feeling*), mis põhineb väärtushinnangutel. Seega me imetleme võitjaid, sest peame neid väärtuslikeks. Nad on hinnatud oma täiuslikkuse tõttu, mis väljendub laiahaardelises tugevuses. *See, mida me spordi juures tõeliselt hindame, on võitja poolt näidatud täiuslikkus (ibid 17)*. Nagu ka eelnevalt mainitud, märgib Tännsjö taolise tähelepanu võimekate sportlaste suunas "fašistoidsuse" sildiga.

Niisiis on meie imetluse objektiks geneetilise loterii võitja. Tännsjö (2000: 18) ilmestab seda väidet treenimata ja tundmatu isiku näitega. Nimelt, kui olümpiamängudel 10 000 meetri jooksu finaalis osaleks taoline "sportlane", ning kui see indiviid tuleks olümpiavõitjaks, siis oleks meie imetus tema suunas piiritu. Seega me ei hinda sportlaste juures töökust, järjepidevust jms. Hoopis vastupidi, me imetleme seda sportlast palju enam, kes ei pea oma eduks väga palju vaeva nägema võrreldes selle sportlasega, kes kordaminekuks peab meeletult treenima. Järelkult hindame me Tännsjö järgi sportlase juures kõige enam tema loomulikku talenti. *Võistluse eesmärgiks on välja selgitada see, kes on kõige talendikam (ibid 18).*

Tännsjö (2000: 16–17) meelest ei ole võimalik sportlast kuidagi lahutada tema poolt näidatud tulemustest. Kunstnike ja teadlaste puhul võime hinnata vastavalt nende teoseid ja teadusteooriaid ilma, et hindaksime neid kui indiviide. Ses osas tuleb autoriga nõustuda. Me ei hinda paberile kirjutatud numbreid, mis esindavad sportlase resultaati. Näiteks ei hinda me kaugushüppe maailmarekordi puhul tulemuste numbreid (8.95 m), vaid just seda sooritust, mida Mike Powell selle suurepärase hüppe puhul näitas. Tännsjö meelest on tulemuste puhul tegu mõõtmise tagajärgena, mille ainsaks eesmärgiks on selgitada võistluse võitja. Spordis ei saa me indiviidi vaadata eraldi tema sooritusest, ning seetõttu me imetlemegi edukaid sportlasi, mitte nende tulemusi.

Antud mõttekäigus on imetlusest vast veelgi problemaatilisem põlguse mõiste. Tännsjö (2000: 13) käsitleb põlgust samuti kui tunnet. *[T]unneme põlgust nende suhtes, kes ei võida (ja nende suhtes, kes osutuvad nõrgaks) (ibid 13).* Kaotajad on vähem väärtuslikud, sest nad ei ilmuta võitjaga võrreldavat täiuslikkust. Seetõttu tunnemeegi nende suhtes põlgust. Me ei suhtu neisse austusega, sest nad on meie väärtushinnangute skaalal kaugel täiuslikkusest.

Tännsjö (2000: 14) eristab põlguse puhul kolme eri vormi – agressiivset, eiravat ja paternalistlikku. Tõlgendan seda autori väidet nii, et põlgus kui tunne võib tema meelest väljenduda kolmel erineval viisi. Paternalistliku ja agressiivse vormi puhul on tegu kahe äärmusega. Esimese puhul on antud kahjutunde reaktsiooniks soov aidata hädiseid, teise ehk viha puhul on tahtmine nad lausa hävitada. Antud töös käsitlen Tännsjö argumendi tugevuse huvides põlguse eiravat vormi. Artiklit lugedes tundub, et ka autor kasutab põlguse mõistet

taolise keskteena. Seega põlguse kui tunde avaldumisvorm on vältimine, eemaldumine. Me ei soovi end nõrkade indiviidide ja sportlastega seostada, ning seetõttu ka distantseerume neist.

Tännsjö kirjeldab põlgust kui globaalse mõõtmega tunnet. Põlgus kehtib inimese kui terviku suhtes, mitte ainult tema mingi osa suhtes. (Bell 2013: 64) Antud kontekstis on põlguse objektiks sportlane kui indiviid tervikuna. Sportlane kui põlguse objekt ei suuda täita teatud standardit. See ebaedu teatud kvaliteedi täitmisel laieneb talle kui indiviidile ja me ei pea teda seetõttu väärtuslikuks. Seega eemaldume temast kui põlguse objektist, sest ta ei suuda teatud nõudeid täita.

Niisiis oleme meie kui spordipublik, nii televiisorite ees kui ka spordiareenil, need, kes imetlevad võitjaid ja põlgavad kaotajaid. Me peame üht sportlast teisest paremaks, väärtuslikumaks laiahaardelise tugevuse alusel. Isik A on parem isikust B siis ja ainult siis, kui A on tugevam/võimekam kui B. (Tännsjö 2000: 13–15) Järgnevalt toon välja Torbjörn Tännsjö poolt käesoleva töö põhitekstis esitatud argumendi tugevaima versiooni.

2.3 Tännsjö argument

Põhiolemuse eeldus: Spordifännluse põhiolemuseks on tugevuse imetlemine.*

Paratamatuse eeldus: Tugevuse imetlemisega kaasneb paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu.

Ebamoraalsuse eeldus: Nõrkuse põlgamine on ebamoraalne.

Järeldus: Spordifännlus on ebamoraalne.

* Tugevus on määratletud geneetiliselt baasilt ehk võime saada võitjaks on kaasasündinud.

Niisiis on Tännsjö seisukohal, et spordifännlus pole moraalselt õigustatud – see on ebamoraalne. Antud argumendi käik on küll loogiliselt kehtiv, kuid Tännsjö esitatud eeldused on problemaatilised. Järgnevas töö osas analüüsin teist ehk paratamatuse eeldust. Kolmas ehk

ebamoraalsuse eeldus on kriitilise vaatluse all töö neljandas peatükis. Esimese ehk põhiolemuse eelduse paikapidavus antud bakalaureusetöös arutluse all ei ole. Küll oli põhiolemuse eeldus aluseks töö esimeses peatükis käsitletud fännieetika maastiku koostamisel. Seejuures polnud antud analüüsi sihiks vastava eelduse filosoofiliselt ammendav käsitlus ega ka kummutamine.

3. Paratamatuse eelduse analüüs

Käesolevas peatükis on vaatluse all paratamatuse eeldus, mille kohaselt kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu. Esmalt käsitlen Tännsjö poolt eeldatud imetluse ja põlguse vahelist paratamatut seost. Järgnevalt esitan kriitika, mille teised autorid on paratamatuse eelduse puhul esile toonud.

3.1 Paratamatus

Paratamatuse eelduse kohaselt omavad käsitletavat tunded – imetlus ja põlgus – üksteisega vältimatut seost. Kuid seejuures võib siiski tekkida küsimus, kas me peame üldse kaotajate suhtes põlgust tundma? Me võiksime pelgalt võitjaid imetleda ja põlgust ei pruugigi eksisteerida. Tännsjö on aga kindlal seisukohal, et see pole võimalik.

Tännsjö (2000: 13) leiab, et tugevuse imetlemise möödapääsmatuks kaaslaseks on põlgus nõrkuse vastu. Taolise paratamatuse tõestamiseks toob ta välja siiruse aspekti. Ta arvab, et kui me tõesti siiralt imetleme võitjat, siis ei saa me sinna midagi parata, et me kaotajaid põlgame. Juhul kui me seda ei tee, siis me oleksime oma tegevuses ebajärjepidevad. *Imetlus võitja suunal ja põlgus kaotaja suhtes on olümpiamedali kaks eri külge (ibid 13)*. Niisiis leiab Tännsjö, et tugevuse imetlemisega kaasneb paratamatult nõrkuse põlgamine.

Äsja esitatud paratamatus on põhjus, miks Tännsjö (2000: 20) peab spordifänlust ebamoraalseks. Ta leiab, et mida suurem on meie imetlus võitaja suunal, seda ulatuslikum on ka põlgus kaotajate vastu. Seeläbi muutub ka meie reaktsioon veelgi ebamoraalsemaks. Taoline tunnete (imetluse ja põlguse) vaheline seos, mis kallutab meid teatud tegudele (nt. eemaldumine põlguse objektist), pole moraalselt õigustatud, ning seepärast on spordifänlus Tännsjö järgi ka ebamoraalne.

Artikli lõpu poole toob Tännsjö (2000: 20–21) välja kalduvuse (ingl. *disposition*) mõiste, eesmärgiga ennetada üht potentsiaalset vastuargumenti. Nimelt võivad Tännsjö kriitikud

väita, et tugevuse imetlemine ja sellega kaasnev nõrkuse põlgamine on inimeste loomupärased tunded. Nii võib öelda, et inimesi saadab teatav evolutsiooniline taak. Seega ei saaks me tugevuse imetlemist ja sellega kaasnevat nõrkuse põlgamist hukka mõista, sest tegu on meie evolutsioonilise pärandiga, mille vastu me ei saa midagi parata. Tännsjö aga kummutab säärase argumendi kalduvuse mõiste abil – ta leiab, et meil on soodumus imetleda võitjaid. Kalduvuse puhul eristab ta kaht erisugust tähendust. Esiteks, võib see tendents olla evolutsiooni käigus omandatud loomulik instinkt. Sel puhul pole tarvidust kedagi kritiseerida, sest me ei saa kuidagi muuta pärilikku käitumismustrit, kaassündinud tendentsi. Teise arusaama kohaselt on dispositsioonil küll evolutsiooniline algupära, kuid meil on võimalik hoiduda selle avaldumisest. Selle mitteilmnemise põhjuseid tuleb otsida psühholoogilistest ja/või kultuurilistest aspektidest. Just nii mõistab ka Tännsjö kalduvust. Ta toob näite olümpiamängudest. Nimelt pole sportlastele kaasaelamine meie loomulik instinkt. Näiteks osad inimesed ei osale selles hüsteerias, mis saadab spordimaailma tippündmuse. Nad on teinud sellise valiku teatud psühholoogilistel või kultuurilistel põhjustel. Seega on taoline tegutsemine võimalik. Niisiis on meil Tännsjö järgi võimalik hoiduda kalduvusest tunda teatud tundeid (imetlus), mis kallutavad meid teatud tegudele. Seda on võimalik teha hariduse ja/või treeningu abil.

Tännsjö (2000: 20–21) järgi kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult nõrkuse põlgamine. Nii võivad kriitikud siinkohal väita, et kui meil on kalduvus imetleda võitjaid, siis on meil vastavalt ka tendents põlata kaotajaid. Kuid ka sellest kalduvusest on meil järelikult võimalik hoiduda. Seega on meil võimalik hoiduda kalduvusest tunda teatud tundeid (põlgus), mis kallutavad meid teatud tegudele.

Pannes kaalukausile tugevuse imetlemise ja nõrkuse põlgamise, siis tundub tavamõistusele viimane moraalselt taunitav(am). Seetõttu sisendame ka lastele, et inimest ei tohiks hinnata temast sõltumatute iseärasuste tõttu (nt. kaassündinud puue, geneetilise loterii kaotaja jne.). Võib-olla on inimesed juba piisavalt haritud ja treenitud selleks, et see kalduvus ei avalduks. Ehk meie tendents põlata ei ilmne ning seega me ei distantseerigi end kaotajatest, kes ei täida võimekuse standardit.

Nii võib tunduda, et Tännsjö räägib ise oma paratamatuse väitele vastu, tuues esile kalduvuse mõiste. Kriitik võib väita, et tuues esile kalduvuse mõiste, muudab Tännsjö paratamatuse eelduse kehtivaks kalduvuse tasandil – meie kalduvus tunda teatud tundeid (põlgus, imetus) peab avalduma selleks, et ühe tunde tundmise (imetlus) tagajärjel kaasneks teine tunne (põlgus).

Kuid säärane kriitika siiski ei päde. Nimelt oleks vastav kriitika kehtiv, kui Tännsjö järgi oleks nõrkuse põlgamine psühholoogiline paratamatus, mis kaasneks tugevuse imetlemisega. Paratamatuse eelduse tuumaks on aga siiski siirus ja järjepidevus. Võib küll väita, et me võime põlguse avaldumisest hoiduda, kuid sel väitel pole Tännsjö arusaamaga erilist seost, sest sellisel juhul oleksime tema järgi ebasiirad ja ebajärjepidevad. Võimalik vastuargument on tingitud lihtsalt sellest, et paratamatuse eeldust on mõistetud psühholoogilise paratamatusena. See vastuargument aga ei tabaks märki, sest Tännsjö rõhutab hoopis siirust ja järjepidevust ning kuigi on võimalik, et tugevuse imetlemisega ei pruugi kaasneda nõrkuse põlgamist, siis oleks see võimalik vaid siirusest ja järjepidevusest lahtiütlemise arvelt.

Niisiis võib Tännsjö mõttekäiku konstrueerida pigem järgmiselt: võitjate imetlemine ja kaotajate põlgamine on kalduvuse tasandil küll loomulik, kuid meil on võimalik sellest kalduvusest (imetleda võitjaid ja põlata kaotajaid) hoiduda. Kui me ei võta osa olümpiamõllust ning ei löö kaasa selles hüsteerias, mis saadab spordimaailma tippsündmusi, siis me hoidumegi mõlemast dispositsioonist. Niisiis hoidudes imetlusest, hoidume ka põlgusest. Nii oleme ka oma tunnetes siirad ja järjepidevad.

3.2 Paratamatuse eelduse kriitika

Tännsjö poolt eeldatud paratamatu side imetluse ja põlguse vahel on saanud kriitika osaliseks ka mitme fännieetika valdkonnas kirjutisi avaldanud filosoofi poolt. Järgnevalt esitangi selle, mida teised autorid – Ingmar Persson, Claudio M. Tamburrini ja M. Andrew Holowchak – on paratamatuse eelduse puhul probleemseks esile toonud.

Ingmar Persson kritiseerib artiklis *What's wrong with admiring athletes and other people?* (2005) Tännsjö seisukohta. Ta leiab, et Tännsjö väide on äärmuslik, kuna viimane võrdsustab imetluse puudumise põlgusega. See aga pole Perssoni järgi adekvaatne. Oma positsiooni selgitamiseks toob Persson näite armastusest ja vihkamisest. Nimelt kui me kellegi suhtes näitame üles oma armastust, siis peaksime Tännsjö arusaama kohaselt kaudselt väljendama ka oma vihkamist nende suhtes, kes ei saa osa meie armastusest. Säärane väide tundub aga ebausutav, sarnaselt seisukohale, et me põlgame kõiki neid, keda me ei imetle ehk kõiki peale võistluse võitja. (*ibid* 72) Niisiis ei nõustu Persson Tännsjö arusaamaga, et tugevuse imetlemisega kaasneb paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu, sest erinevalt Tännsjöst ei pea tema huvipuudust mitte-võitjate suunal võrdväärseks põlgusega. *Üks põhjus, miks Tännsjö jõuab sellise äärmusliku seisukohani on see, et ta nähtavasti võrdsustab põlguse tundmise kellegi vastu negatiivse olukorraga, milleks on üksnes oma imetluse mittenäitamine antud indiviidi suhtes (ibid 72).*

Nii on Perssoni (2005: 71) jaoks mitteusutav väide, et me põlgame kõiki sportlasi peale võitja. Nimelt leiab Tännsjö, et me imetleme tõeliselt vaid parimat sportlast ehk võistluse võitjat, ning kuna teised on võrreldes temaga alaväärsemad, siis olles siirad oma imetluses peame sääraseid väheväärtuslike atleete paratamatult ka põlgama. Tõekspidamine, et kõik sportlased peale võitja on spordifänni põlguse objektiks, on jällegi ülimalt radikaalne. Perssoni meelest on mõeldamatu, et me põlgaksime näiteks olümpiamängudel teise või neljanda koha saanud sportlast, kes on tegelikult peaaegu sama hea kui võitja. Kõikide tipp sportlaste võimekus oma spordialal on muljetavaldav, see on tunduvalt kõrgem tavainimese suutlikkusest. Seega tundub tipp sportlaste süüdistamine nõrkuses ka ebaadekvaatne. Kuid ka need Perssoni täpsustused siiski ei lükka Tännsjö argumentatsiooni veel ümber, vaid lihtsalt aitavad seda üksikasjalikumaks muuta. Nimelt toob ta esile selle, et ka teised kõrge koha saavutanud sportlased peaksid kategoriseeruma veel nende atleetide alla, kes väärivad pigem imetlust.

Samamoodi arvustab Tännsjö poolt esitatud paratamatut seost tugevuse imetlemise ja nõrkuse põlgamise vahel ka Claudio Tamburrini (2000: 34). Tamburrini küsib, kas võitja imetlemine tähendab ikka tingimata seda, et põlgame nõrkust ehk kaotajaid? Tema meelest on

tugevuse kui täiuslikkuse imetlemise vastastahuks huvipuudus kõige selle suhtes, mis ei ilmuta võitjaga võrreldavat täiuslikkust. Paremuselt teised, kolmandad, neljandad jne ei paku meile lihtsalt võrreldes võitjatega samaväärset huvi. See huvipuudus pole aga võrdväärne nõrkuse põlgamisega. Nii leiab Tamburrini sarnaselt Perssonile, et Tännsjö samastab meelevaldselt imetluse puudumise põlgusega.

Tamburrini (2005: 35) leiab erinevalt Tännsjöst, et me imetleme spordis midagi enam kui tugevust.² Sportlik täiuslikkus seisneb Tamburrini meelest rohkemate kvaliteetide kui võimekuse näitamisest. Ka paremuselt järgmised võivad näidata osalist täiuslikkust. Näiteks võivad nad olla rohkem ohverdanud ja vaeva näinud oma sportlaseteel kui võitja, näidanud ilusamat tehnikat jne. Kuna imetlust väärivaid kvaliteete on rohkem kui Tännsjö oma artiklis esile tõi, siis on ka põlguse kaasnemine Tamburrini meelest sisuliselt neutraliseeritud. Põlgus võib esineda vaid nende sportlaste vastu, kes ei suuda mitte kunagi näidata mingisugust täiuslikkuse ilmingut. Tegu oleks atleediga, kes ei suuda kunagi võistlusel edukalt esineda, ning kellel pole teisi omadusi, mis kompenseeriksid kehva resultaati. Sääraseid sportlasi Tamburrini meelest aga tippspordis ei eksisteerigi, sest selleks, et maailma tippkonkurentsis kaasa lüüa, tuleb atleedil mingis aspektis ikkagi teatavat täiuslikkust näidata (nt tohutu pühendumine või töökus). Kuigi Tamburrini eesmärgiks on näidata, et Tännsjö eeldus ei pea paika, siis jällegi sarnaselt Perssonile, ta hoopis täpsustab seda. Näidates, et lisaks tugevusele võib imetleda ka teisi kvaliteete, laiendab ta nende sportlaste ringi, kes kategoriseerivad veel nende atleetide alla, kes väärivad pigem imetlust.

Lisaks Perssonile ja Tamburrinile on paratamatuse eeldust kritiseerinud ka M. Andrew Holowhak (2005: 100). Sarnaselt varasemalt käsitletud autoritele tekib ka temal küsimus, miks Tännsjö võrdsustab mitteimetlemise põlgusega? Holowhaki meelest ei näita me kaotajate vastu üles mitte põlgust, vaid hoopis jahedat ükskõiksust. Ta leiab, et Tännsjö poolt kasutatav sõna "põlgus" on liialt tugev. Nimelt me üliharva põlgame kõiki mittevõitjaid. Holowhaki järgi on palju tõenäolisem, et spordifänni põlguse objektiks saab sportlane, kellelt küll eeldati võitu, kuid kes täielikult ebaõnnestus või jäi napilt võidust ilma. Kuid säärane

² Vaata ka alapeatükk 1.4

suurfavoriidi luhtumine võib vaid mõnikord ja üksnes mõningate inimeste puhul esile kutsuda põlgust. Nii on Holowhaki meelest põlgus liialt tugeva kõlaga sõna väljendamaks spordifännide huvipuudust või pettumust.

Kõik kolm käsitluse all olnud autorit tõid Tännsjö paratamatuse eeldust kritiseerides välja selle, et viimane võrdsustab imetluse puudumise nende meelest segastel asjaoludel põlgusega. Lisaks tõid nad esile, et spordifännid ei põlga kõiki atleete peale võitja, sest on teisi omadusi peale tugevuse, mida me atleetide juures hindame. Tegu on küll oluliste tähelepanekutega, mis pigem täpsustavad Tännsjö väidet, kuid ei lükka seda siiski veel ümber. Niisiis kriitikud nihutavad küll piire selle osas, keda me täpsemalt põlgama peaksime, kuid ei näita seejuures, et olles järjepidevad, ei peaks me mitte kunagi põlgust tundma.

4. Ebamoraalsuse eelduse analüüs

Käesolevas peatükis on kriitilise vaatluse all Torbjörn Tännsjö argumendi kolmas ehk ebamoraalsuse eeldus (nõrkuse põlgamine on ebamoraalne). Esmalt avan põhjalikult antud eelduse tagapõhja ning seejärel toon välja selle ebajärjepidevuse, mis ilmneb, kui võrrelda Tännsjö erinevaid kirjutisi. Lisaks käsitlen põlguse globaalset mõõdet ning näitan, et säärane põlgus ei ole tegelikult üldse nii problemaatiline, nagu pealtnäha võib paista.

4.1 Ebamoraalsuse eeldus

Esmalt on vajalik põhjalikult analüüsida ebamoraalsuse eeldust, mille kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Nimelt leiab Tännsjö (2000: 15), et meil ei ole moraalselt õigus mitte kedagi kiita ega laita millegi eest, mis ei sõltu tema tahtest. Tugevus ja selle vastand nõrkus on tema meelest just taolised tegurid, mis ei sõltu inimesest endast. Kuna esimene neist on geneetiliselt ettemääratud võimekus võita ning teine taolise sünnipärase võimekuse puudumine, siis ei saa indiviid sinna midagi parata, milliste geenidega ta sünnib.

Kiitmist ja laitmist mõistan antud juhul vastavalt imetluse ja põlguse väljendustena. Niisiis kui me kiidame kedagi, siis me väljendame oma imetlust kui tunnet ehk näitame oma positiivset hoiakut/suhtumist läbi kiitmise antud indiviidi suhtes välja. Laitmise puhul on tegu aga vastupidisega. Nimelt kedagi laites väljendame me oma põlgust kui tunnet, mida me vastava inimese suhtes tunneme. Seejuures on tähtis rõhutada, et kiitmist ja laitmist tõlgendan sel moel käesoleva töö kontekstis, teistsugusel taustal võib kiitmist ja laitmist mõista kindlasti ka teistsuguselt.

Tännsjö (2000: 15) põhjendab ebamoraalsuse eeldust utilitaristlikult aluselt. Nimelt leiab ta, et kellegi laitmise millegi taolise eest, mis ei sõltu tema enda tahtest, on ohtlik, sest see võib põhjustada asjatuid kannatusi. Säärane tühi kannatus toob aga omakorda kaasa üldise õnnelikkuse ja heaolu vähenemise, mis on Tännsjö kui utilitaristi jaoks vastuvõetamatu. Järgnevalt toon struktuurselt esile Tännsjö põhiargumendi puhul varjatuks jäänud eeldused, millest järeldub ebamoraalsuse eeldus.

Eeldus 1: Asjatute kannatuste põhjustamine on ebamoraalne.

Eeldus 2: Indiviidi süüdistamine millegi eest, mis ei sõltu tema tahtest, põhjustab asjatuid kannatusi.

Vahejärelus: Indiviidi süüdistamine millegi eest, mis ei sõltu tema tahtest on ebamoraalne.

Eeldus 3: Nõrkus ei sõltu indiviidi tahtest.

Järeldus (Ebamoraalsuse eeldus): Nõrkuse põlgamine on ebamoraalne.

Kuna Tännsjö ebamoraalsuse eelduse tagapõhi on avatud, siis on nüüd võimalik võtta antud eeldus ka kriitilise vaatluse alla. Vaadates antud argumenti ilmneb, et järeldus ei tulene eeldustest. Seda muidugi juhul, kui käsitleda põlgamist üksnes tundenähtena, mis ei pruugi avalduda – nii nagu Tännsjö paistab põlgust mõistvat. Nimelt kui me üksnes tunneme põlgust ja seda välja ei näita, siis ei põhjusta me ka kellelegi asjatuid kannatusi. Niisiis kui me põlgust kui tunnet ei väljenda, siis puudub alus, mille põhjal nõrkuse põlgamist ebamoraalseks pidada. Muidugi on võimalik, et peaksime Tännsjö põlguse mõistet tõlgendama nii, et see ikkagi sisaldab paratamatult selle avaldumist. Kuid antud töö argumentatsiooni see ei mõjuta, sest järgnevalt (alapeatükk 4.3) näitan, miks põlgus on teatud juhtudel põhjendatud isegi siis, kui see avaldub.

Esmalt aga vaatlen seda, kuidas võiks Tännsjö ebamoraalsuse eeldust utilitaristlikult tasandilt põhjendada. Nimelt ilmnevad tema arusaamade vahel mitmesugustes kirjutistes teatavad vasturääkivused. Kui võrrelda artiklis *Is it fascistoid to admire sports heroes?* (2000) esitatud tõekspidamisi teiste Tännsjö arusaamadega, täpsemalt teostes *Hedonistic utilitarianism* (1998) ja *Understanding ethics: an introduction to moral theory* (2002) avaldatud seisukohtadega, siis kerkib esile nende vaheline disharmonia. Kahest viimasest raamatust välja lugeda, et Tännsjö puhul on tegu utilitaristiga, täpsemalt pooldab ta

hedonistlikku teoutilitarismi. Niisiis on käsitluse all see, millises ulatuses on utilitaristlikust perspektiivist lähtudes Tännsjö kriitika spordifännluse aadressil üldse kehtiv.

4.2 Vasturääkivused Tännsjö arusaamades

Torbjörn Tännsjö (1998: 3) positsioon eetiliste teooriate maastikul ilmneb tema teoses *Hedonistic utilitarianism*, kus ta kaitseb hedonistlikku utilitarismi. Nimelt leiab ta, et hedonistlik teoutilitarism on kõikidest võimalikest eelistest teooriatest parim, selgitamaks konkreetseid, tõepäraseid moraalihinnanguid. Ta tunnistab, et antud õpetuse poolt ega ka vastu pole mitte ühtegi piisavat, lõpliku argumenti. Seejuures usub ta, et see teooria annab meie käsutusse õige ja parima võimaliku moraaliprintsiibi.

Printsiip (või teooria) peaks ka selgitama, miks iga tegu on õige või väär (Tännsjö 1998: 31). Niisiis on Tännsjö seisukohal, et hedonistlik teoutilitarism annab meie käsutusse õige moraaliprintsiibi. Tema teoutilitarismi määratluse kohaselt on konkreetne tegu õige siis ja ainult siis, kui vastavas olukorras, situatsioonis, polnud teo toimepanijal mitte midagi muud teha (selle teo asemel, mida ta tegi), mis oleks toonud kaasa suurema üleüldise heaolu. Lähtudes samast teooriast, on tegu väär siis ja ainult siis, kui see tegu pole õige. Selle sama õpetuse kohaselt on tegu kohustuslik siis ja ainult siis, kui teo toimepanija teistsuguse käitumise korral oleks maailm tervikuna halvem koht. *Klassikalise utilitarismi järgi peame me maksimeerima õnnelikkust või heaolu* (Tännsjö 2002: 19).

Antud töö seisukohast on oluline just see, et Tännsjö rõhub oma antud teoorias tegudele: *ainult teostatud, konkreetsed teod on õiged või väärad* (Tännsjö 1998: 32). Niisiis on Tännsjö järgi moraalise hinnangu objektiks konkreetsed teod. Me hindame seda, kas tegu oli õige või väär, kas ta oli ebamoraalne või moraalne. *Utilitarist (erinevalt deontoloogist) ei vaeva end sellega, kuidas asjad juhtuvad (ibid 48)*. Nii pole oluline motiiv, mida me teatud tegu tehes omame, vaid tegu ise – see, kas vastav tegu toob kaasa üleüldise heaolu kasvu või selle kahanemise.

Niisiis võib Tännsjö teooria kohaselt just tegu olla taunitav – me võime mõista hukka teatud teo, mis toob kaasa rohkem halba kui head. Järgnevalt pöördun Tännsjö artikli ja ebamoraalsuse eelduse juurde, mille kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Antud kontekstis ehk utilitarismi piirides võib nõrkuse põlgamist pidada ebamoraalseks vaid siis, kui meie kalduvus tunda põlgust avaldub ehk me reaalselt tunneme põlgust, ning see tunne on meid kallutanud teatud tegudele, mis omakorda toovad kaasa kahju. Niisiis saab nõrkuse põlgamist utilitaristlikust perspektiivist lähtudes pidada ebamoraalseks vaid siis, kui teatud tunnete tundmisele järgnevad konkreetsed teod, mis võivad endaga kaasa tuua soovimatuid tagajärgi, näiteks asjatuid kannatusi. Seega saab utilitarismile toetudes Tännsjö kriitika spordifännluse aadressil olla kehtiv vaid siis, kui meie kalduvus tunda põlgust avaldub mingite halbade tagajärgedega.

Kui utilitaristlikust perspektiivist lähtudes on olulised teod, siis Torbjörn Tännsjö vaatepunkt käesoleva töö põhitekstis seda seisukohta ei kinnita. Nimelt rõhub ta antud kirjutises mitte pelgalt tegude, vaid ka tunnete ebamoraalsusele. Seejuures on tema põhirõhk koondunud just tunnete ebamoraalsusele. Nimelt on meil kalduvus tunda teatud tundeid (imetlus, põlgus), mis omakorda kallutavad meid teatud tegudele (nt eiramine, eemaldumine). Nii leiab Tännsjö antud artiklis, et teatud tunnete tundmine, täpsemalt põlguse tundmine kellegi vastu, on ebamoraalne ning seda isegi siis, kui see tunne ei avaldu tegudes.

Siinkohal tekib aga vastuolu Tännsjö erinevate kirjutiste vahel. Nimelt on tema vastus järgnevale küsimusele: kas ja kuivõrd me peaksime inimesi nende tunnete alusel hindama?, neis kirjatükkides tuntavalt erinev. Utilitaristlikust vaatevinklist, teoses *Hedonistic utilitarianism* esitatud seisukoht, ei peaks me inimesi üldse hindama nende tunnete alusel. Nimelt kui inimene ei näita oma suhtumist välja – kui tema tunnetele ei järgne mitte mingisuguseid tegusid, siis ei saa me teda ka hukka mõista, sest utilitarismi kohaselt on määrava tähtsusega ikkagi teod. Niisiis kui puuduvad vastavad teod, on vaid tunded, mida me välja ei näita, siis ei ole meil ka midagi, mida ebamoraalseks pidada. Kriitikud võivad siinkohal küll väita seda, et teatud tunnete tundmine muudab tõenäolisemaks selle, et järgnevad ka konkreetsed teod. Kuid see oleks apelleerimine üksnes tõenäosusele, sest meil

puudub kindel baas, mille aluselt väita, et põlgus kui tunne igal konkreetsel juhul ilmtingimata mingite halbade tagajärgedega avalduks.

Tännsjö esitatud arusaam antud töö põhitekstis, mille kohaselt võib teatud tunnete tundmist pidada ebamoraalseks, lähtub aga vooruseetilisest arusaamast. Niisiis eeldab vooruseetika ka võimet teatud viisil tunda, ning ühtlasi võib inimesi hukka mõista ka tunnete alusel. *[O]lla vooruslik inimene ei tähenda üksnes teatud asjade tegemist, vaid nende tegemist, teatud põhjustel ja motiividel, see tähendab teatud kombel tundmist* (Hursthouse 2000: 151).

Seega lähtub Tännsjö oma arusaamu kirjutistes esile tuues erinevatest eetilistest teooriatest. Teoses *Hedonistic utilitarianism* väljendab ja kaitseb ta utilitarismile omaseid seisukohti, artiklis *Is it fascistoid to admire sports heroes?* aga tundub apelleerivat vooruseetika põhitõdemustele. Muidugi võib väita, et Tännsjö on lihtsalt aja jooksul oma arvamusi muutnud – teos *Hedonistic utilitarianism* on avaldatud aastal 1998, käesoleva töö peamine artikkel aga 2000. aastal. Kindlasti võivad inimesed oma seisukohti ja arvamusi muuta, kuid antud juhul säärane seletus erinevustele teooriates siiski ei päde. Nimelt Tännsjö (2002: 104) teoses *Understanding ethics: an introduction to moral theory*, mis on avaldatud 2002. aastal, on selgelt väljendatud arusaam, et vooruseetika pole sobilik teooria millest lähtuda, kuna see ei anna meile sobivaid ja piisavaid juhiseid õigeteks tegudeks, tegutsemiseks. Niisiis on ta seisukohal, et olulised on just teod – eetiline teooria peab meile andma juhised, mille alusel otsustada, kas teatud tegu on õige või väär, ning moraalihinnanguid andes peame lähtuma just tegudest. Nii leian, et on adekvaatne Torbjörn Tännsjöt tema enda seisukohtade alusel utilitaristiks pidada. Seda ebaharilikumad tunduvad aga ka tema arusaamad käesoleva töö põhitekstis. Nimelt ilmneb ilmselge ebajärjepidevus Tännsjö erinevate kirjutiste vahel. Kui enamasti apelleerib ta tegude ebamoraalsusele, siis käesoleva töö põhitekstis rõhutab ta just tunnete ebamoraalsust.

Ebajärjepidevus, mis on antud peatükis esile toodud, ei mõjuta Tännsjö argumendi kehtivust. Küll on see aga tarvilik selleks, et avada käesoleva bakalaureusetöö põhiteksti autori tausta ning seisukohti teistes kirjutistes. Olles esile toonud Tännsjö ebajärjekindlad seisukohad tema filosoofia(te)s, on järgnevalt sobilik võtta kriitilise vaatluse alla põlguse globaalne mõõde.

4.3 Globaalse mõõtmega põlgus

Ebamoraalsuse eelduse keskseks terminiks on põlgus.³ Niisiis on oluline selgitada seda, mis võib põlguse juures käesolevas kontekstis tunduda problemaatiline. Selleks, et veelgi üksikasjalikumalt avada antud küsimust toon esile Macalester Belli teoses *Hard feelings: the moral psychology of contempt* (2013) esitatud käsituse põlgusest. Seda seepärast, et kahe autori – Belli ja Tännsjö – kontseptsioonid põlgusest on vägagi sarnased.

Esmalt vajab aga mainimist tõsiasi, et antud peatükis käsitletavat autorid sildistavad põlgusega erinevaid asju. Tännsjö räägib põlgusest kui tundest, Bell aga kui emotsioonist. Selleks, et lahendada antud terminoloogilist segadust, toon esile Peter Goldie poolt teoses *The emotions: a philosophical exploration* (2002) esitatud emotsiooni kirjelduse.

Emotsioon on kompleksne selle tõttu, et tüüpiliselt hõlmab ta mitmeid erinevaid elemente: ta hõlmab emotsionaalse kogemuse episoodi, hõlmates tajumisi, mõtteid, mitmesuguseid tundeid, mitmesuguseid kehalisi muutusi; ning ta hõlmab dispositsioone, sealhulgas dispositsioone kogeda edasisi emotsionaalseid episoodi, et omada edasisi mõtteid ja tundeid, ja käituda teatud viisil. (Goldie 2002: 12–13)

Säärase emotsioonikäsituse alusel võib väita, et Tännsjö kirjeldab oma artiklis põlgust siiski kui emotsiooni, ta lihtsalt nimetab seda ekslikult tundeks. Nimelt ei erista ta tunnet kuidagi teistest emotsiooni n-ö koostisosadest. Ta kirjeldab põlgust komplekskena, nii nagu Goldie mõistab emotsioone. Seega täpsuse ja parema arusaadavuse huvides kasutan antud töös edaspidi emotsiooni mõistet ehk kõnelen põlgusest kui emotsioonist.

³ Vaata ka alapeatükk 2.2

Macalester Bell (2013: 38–44) toob oma teoses esile neli tunnusoont või iseärasust, mis kuuluvad põlguse juurde. Tegu on tarvilike ja piisavate tingimustega, mida põlgus peab täitma selleks, et klassifitseeruda emotsiooniks.

Esiteks ei suuda põlatav täita teatud standardit – ta jääb põlgaja poolt seatud alampiirist madalamale positsioonile. Tännsjö puhul on põlguse objektiks sportlane, kes ei võida või osutub nõrgaks, sest ta ei suuda täita fänni poolt seatud standardit, milleks on võistluse võitmine või oma tugevuse ehk võimekuse näitamine.

Teiseks, teatud standardi mittetäitmise korral laieneb kaasnev põlgus tervele indiviidile. Nii on põlguse puhul tegu globaalse mõõtmega emotsiooniga – ta kehtib indiviidi kui terviku suhtes. Ka Tännsjö leiab, et põlgus laieneb sportlasele (kes ei täida nõutavat normi) kui tervikule ehk talle kui indiviidile, mitte tema teatud osale ehk talle kui sportlasele. Nimelt on Tännsjö (2000: 13–14) seisukohal, et me põlgame indiviidi, kes ei võida spordiareenil ja osutub nõrgaks. Me näeme teda väheväärtuslikuna ja tahame temast kui inimesest eemalduda. Nii käsitleb ka Tännsjö põlgust globaalse mõõtmega emotsioonina.

Kolmandaks, indiviid ehk antud juhul põlguse objekt, keda saadab ebaedu, sest ta ei suuda täita teatud nõudeid, on põlgaja silmis madalal positsioonil või koguni mittetäisväärtuslik. Siinkohal ilmneb põlguse refleksiivne ois, s.t et põlatav ei täida põlgaja poolt seatud personaalset standardit. Samamoodi leiab ka Tännsjö, et sportlased, keda saadab taoline ebaedu, on meie kui spordifännide silmis väheväärtuslikud. Fänn võrdleb erinevaid sportlasi omavahel ehk üht sportlast teisega, ning peab säärase kõrvutuse alusel üht atleeti väärtuslikumaks kui teist.

Neljandaks, suutmatus täita nõutavaid standardeid on selleks põhjuseks, miks me soovime eemalduda oma põlguse objektist. Nii on põlguse subjektile valdavalt iseloomulik vältida, eemalduda oma põlguse objektist. Samuti ei soovi me end seostada nõrkade, väiksema võimekusega sportlastega ning seepärast spordifännid neist Tännsjö järgi ka distantseeruvad.

Niisiis on Belli ja Tännsjö arusaamad põlgusest vägagi sarnased. Antud käsituse juures võib kõige problemaatilisemana näida põlguse globaalne mõõde. *Põlgus keskendub inimesele kui niisugusele, mitte pelgalt inimese tegevusele või iseäralikele iseloomujoontele; veelgi*

täpsemalt, põlgus võtab terve indiviidi oma objektiks, ning see teebki temast globaalse mõõtmega emotsiooni (Bell 2013: 64). Nimelt võib tunduda, et on väär sportlast kui indiviidi tervikuna põlata, sest sel juhul me ei arvesta tema teisi, häid omadusi ja tegusid. Järgnevalt näitan, et nii see siiski pole ning, et spordi kontekstis võib globaalse mõõtmega põlgus olla täiesti aktsepteeritav. Kuid see, et selline suhtepõhine põlgus ei ole nii problemaatiline kui võiks eeldada, ei tähenda siiski seda, et kellegi hindamine temast sõltumatute karakteristikute alusel oleks spordi kontekstis õigustatud.

Globaalse mõõtmega põlgus ei tähenda seda, et põlatava kõik tunnused oleksid väärt põlgust. Nimelt peetakse indiviidi hindamisel osasid karakteristikuid lihtsalt olulisemaks kui teisi. Seejuures on oluline suhe, mida põlatav ja põlgaja omavahel omavad. Nii on tähtis just see eripärane tunnus, mis on oluline või iseloomulik nende vahelises suhtes. Niisiis omavad indiviidi hindamisel teatud tunnused prioriteeti. (Bell 2013: 76–77) Sportlase ja fänni suhtes võib sääraseks karakteristikuks pidada Tännsjö poolt esile tõstetud tugevuse ehk võimekuse näitamist. Nii võib väita, et kuna fänni ja sportlase suhe on alguse saanud sportlase esinemisest spordiarenil (millest spordifänn on kas televiisori vahendusel või kohapeal – väljakul, staadionil osa saanud), siis võib fänn lähtuda oma tunnetes ja hinnangutes sellest, kuidas sportlane täidab neid ootusi ja standardeid, mis on selle suhte käigus kujunenud. Sportlane, kes ei täida teatud õigustatud ootusi, võib saada põlguse osaliseks – see võib väljenduda verbaalselt sportlast laites, süüdistades või hoopis füüsiliselt ja/või mentaalselt sportlasest eemaldudes ehk sellises olukorras üritab fänn distantseeruda sportlasest.

See, et indiviidist saab põlguse objekt ei tähenda aga seda, et tal ei võiks olla teatud omadusi, mis on väärt hoopis imetlust. Ka põlgaja võib mõnda, et põlataval on mitmeid imetlusväärseid tunnuseid, kuid need on tema silmis vähem olulised kui karakteristikud, mis on väärt põlgust. (Bell 2013: 166) Nii võib ka spordifänn tunnistada, et sportlase puhul võib imetlusväärseks pidada näiteks tööd mõne heategevusorganisatsiooni juures, õppeedukust ülikoolis, abivalmidust, töökust jne, kuid kuna fänni ja sportlase suhtes on tähtis just võimekuse näitamine, siis on tugevuse mittenäitamine piisav ka selleks, et sportlase vastu põlgust üles näidata.

Niisiis on põlgus õigustatud teatud suhte kontekstis. Kuid see, et meil on oma suhtes indiviidiga alust teda põlata, ei tähenda veel seda, et ka teistel inimestel oleks õigust teda põlata. Üks ja seesama emotsioon, mis on suunatud samale indiviidile, võib ühe suhte perspektiivist olla täiesti adekvaatne, kuid teise suhte kontekstis ei pruugi see üldse õigustatud olla. (Bell 2013: 88) Näiteks põlgus mida fänn sportlase vastu üles näitab võib olla täiesti õigustatud, kui sportlane ei suuda täita teatud standardit, millel tugineb nende vaheline suhe. Samas kui antud indiviidi peaks põlgama tema kolleeg heategevusorganisatsioonist, siis võib põlgust, mis on tingitud sportlase vähesest võimekusest pidada ebaadekvaatseks. Nimelt on sportlase ja fänni suhe tuntavalt erinev kolleegide vahelisest suhtest heategevusorganisatsiooni juures, ning seetõttu on indiviidi hindamisel tähtsad karakteristikuid antud suhete puhul ka erinevad.

Niisiis sõltub põlguse sobivus konkreetsest suhtest. See, et me üht indiviidi põlgame mingi karakteristiku X pärast ei tähenda veel seda, et me peame põlgama kedagi teist sama karakteristiku X pärast. Nimelt kui meie suhe selle teise inimesega on teistsugune, siis ei pruugi karakteristik X vastava suhte kontekstis mingisugust olulist rolli omada. (Bell 2013: 133–134) Näiteks kui me imetleme spordivõistluse võitjat tema tugevuse pärast, siis see ei tähenda seda, et peaksime samal ajal invaliidi tema nõrkuse pärast põlgama. Meie suhtes invaliidiga valitsevad teistsugused normid kui meie suhtes sportlasega. Invaliid erinevalt sportlasest ei pea näitama oma tugevust kui võimekust võita, me hindame teda hoopis teiste tunnuste alusel. Nii ei ole ka indiviid oma emotsioonides ebajärjepidev, sest tema suhted erinevate inimestega baseeruvadki erisugustel standarditel.

Spordi kontekstis laieneb põlgus sportlasele kui indiviidile tervikuna ehk tegu on globaalse mõõtmega emotsiooniga. Kuid see põlgus laieneb antud indiviidile siiski just konkreetse fänni ja sportlase suhte raames. Niisiis võib väita, et kui kohtame sportlast mingis teises kontekstis, kus meid ei iseloomusta eeskätt fänni-sportlase suhe, siis ei pea me teda ka selles kontekstis põlgama.

Lähtudes moraalsest aspektist võib väita, et indiviidid väärivad teatud austust lihtsalt seepärast, et nad on inimesed. Stephen Darwall (2013: 13–17) on oma teoses *Honor, history, and relationship essays in second-personal ethics II* (2013) kirjutanud, et meie kaasaegne

arusaam moraaliseadusest peegeldub meie põhiõigustes ehk universaalsetes, üldistes inimõigustes. Meil kui inimestel on teatav vastastikune kohustus teineteist austada, ning seega ka õigus nõuda teistelt indiviididelt teavat austust enda suhtes (kasvõi puht inimlikul tasandil). Säärasest üleüldisest inimese austamisest (ingl. *recognition respect*) erineb Darwalli järgi aga teist laadi austus (ingl. *appraisal respect*), milleks on inimese tunnustamine, austamine mingi konkreetse, spetsiifilise rolli eest, mida ta ühiskonnas täidab. Nii on meil Darwalli kohaselt kaks erinevat kontseptsiooni moraalsest (või sotsiaalsest) korraldusest. Esimese järgi on moraalsus vastastikune vastutus, s.t me oleme inimestega vastastikku võrdses suhtes kui üks indiviid teise inimesega. Teise kohaselt seisneb austus teatud ühiskondliku positsiooni tunnustamises, mida ei saa kõik indiviidid omada. Näiteks me võime sportlast tunnustada, austada tema erakordsete sportlike saavutuste tõttu, ning selle rolli pärast, mida ta meie ühiskonnas tänu sellele ka omab, näiteks eeskuju noortele jms. Kuid seesugune tunnustus on teistsugune kui see austus, mida me inimestena teineteise vastu (moraalsest aspektist lähtudes) omame. *[A]ustus kellegi kui tennisemängija suhtes erineb austusest tema kui indiviidi suhtes (ibid 19)*. Seega võib antud arusaama tõlgendada sääraselt, et inimeses kui teatud osade kogumis võib täheldada mõningast identiteedi jaotust. Nii on isiksuse struktuuris teatav hierarhia, mille kohaselt ei elimineeri sportlaseks olemine inimeseks olemist. Niisiis see austus, mis on meil indiviidi suhtes lihtsalt seetõttu, et tegu on inimesega, ei kao kuhugi, kui me kritiseerime antud indiviidi esitust, sooritust spordivaldkonnas.

Siinkohal võib tekkida küsimus, kas globaalse mõõtmega põlguse puhul on indiviidile tagatud see austus, mida nad juba puht inimlikust aspektist väärivad. Põlgus, mida me indiviidi vastu tunneme, ei ole aga kuidagi vastuolus üleüldise inimese austusega. Nimelt ei eira põlgaja mingilgi moel põlatava põhiõiguseid – ta teadvustab, et indiviidil on teatud õigused juba lihtsalt seepärast, et tegu on inimesega. Põlates indiviidi konkreetse suhtes ja teatud kontekstis, ei riku põlgaja kuidagi põlatava üleüldiseid inimõiguseid.

Niisiis ei pruugi indiviidi põlgamine teatud kontekstis oluliste karakteristikute alusel olla üldsegi mitte nii problemaatiline, kui esmapilgul võib näida. Nimelt ei välista põlgus seda, et me inimest teatud fundamentaalsel tasandil siiski austame. Sellegipoolest ei saa me siinkohal

järeldada, et kellegi laitmine temast sõltumatute karakteristikute alusel oleks spordi kontekstis õigustatud. See, et globaalse mõõtmega põlgus ei ole nii problemaatiline, nagu pealtnäha võib paista, ei tähenda veel seda, et nõrkus on moraalselt õigustatud standard, mille alusel kedagi põlata. Nii ei ole ka põlgus spordi kontekstis mistahes asja pärast, näiteks nõrkusest tingituna, õigustatud.

5. Spordifänluse ebamoraalsuse argumendi kriitika

Käesolevas töös on vaatluse all olnud Torbjörn Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argument ja selle eeldused.⁴ Järgnevalt käsitlen taaskord antud argumendi käiku, ning täpsustan pisut paratamatuse eelduse sõnastust. Nimelt rääkisin eelnevas peatükis põhjalikult globaalse mõõtmega põlguse kontekstipõhisusest.⁵ Sellest tingituna, on nüüd võimalik paratamatuse eeldus ka uuesti ja täpsemalt formuleerida. Nii rekonstrueerin ka Tännsjö argumendi. Seda seepärast, et näidata spordifänluse õigustatust. Eesmärk on osutada sellele, et meil ei ole spordi kontekstis kedagi, keda põlata ning seega langeb põlguse ebamoraalsuse probleem tippspordis ka suurel määral ära.

5.2 Spordifänluse ebamoraalsuse argumendi analüüs

Käesoleva töö põhiteksti autor Torbjörn Tännsjö on seisukohal, et spordifänlus on ebamoraalne. Sellise arusaamani jõuab ta läbi kolme eelduse, millele olen antud töös pannud sisule vastavad nimetused. Esimese ehk põhiolemuse eelduse järgi on spordifänluse põhiolemuseks tugevuse imetlemine. Põhiolemuse eeldus töös kriitilise vaatluse all ei ole, kuid selle alusel sai koostatud töö esimeses peatükis ülevaade fännieetika maastikust. Antud eelduse võib sõnastada ka järgnevalt: spordi kontekstis imetleme me fännidena põhiasjana tugevust.

Teise ehk paratamatuse eelduse kohaselt kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu. See eeldus oli antud töös põhjaliku vaatluse all kolmandas peatükis. Lisaks käsitlesin töö neljandas osas globaalse mõõtmega põlguse kontekstipõhisust. Nendest analüüsidesidest lähtuvalt on asjakohane täpsustada ka vastava eelduse formuleeringut. Töö kolmandas osas sai esile toodud see, et paratamatuse eelduse tuumaks on järjepidevus, siirus. Ehk kui me imetleme spordi kontekstis tugevust, siis olles järjepidevad oma tunnetes, peame

⁴ Argumendi esialgne struktuur on esile toodud alapeatükis 2.3

⁵ Vaata ka alapeatükk 4.3

me ka nõrkust põlgama. Neljandas peatükis näitasin, et teatud piiratud kontekstides võib põlgus olla õigustatud. Paratamatuse eelduse juurde on oluline lisada ka üks klausel, nimelt peab spordi kontekstis nõrkus esmalt eksisteerima selleks, et seda üldse põlata. Etteruttavalt võib öelda, et järgmises alapeatükis näitan, et see Tännsjö poolt eeldatud kohustus indiviidi põlata, ei rakendu reaalsuses ühelegi sportlasele. Niisiis esitan paratamatuse eelduse uuel kujul järgnevalt: kui me spordi kontekstis imetleme tugevust, siis peame me ka spordi kontekstis nõrkust (selle esinedes) põlgama. Nii võib antud eelduse ümber nimetada ka järjepidevuse eelduseks.

Kolmanda ehk ebamoraalsuse eelduse järgi on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Antud eeldus oli põhjaliku käsitluse all töö eelnevas ehk neljandas peatükis. Seal näitasin, et globaalse mõõtmega põlgus võib teatud kontekstis ja teatud suhte alusel olla täiesti aktsepteeritav. Kuid see ei tõesta veel seda, et kellegi laitmine temast sõltumatute karakteristikute alusel oleks spordi kontekstis õigustatud.

Kuna täiendasin teist eeldust ning muutsin esimese eelduse sõnastust, siis toon järgnevalt uuesti esile ka Tännsjö argumendi struktuuri. Nii olen antud töös analüüsinud Tännsjö spordifänluse ebamoraalsuse argumendi eeldusi, ning seejuures olen jõudnud antud argumendi uue, pisut põhjalikuma sõnastuseni.

Põhiolemuse eeldus: Spordi kontekstis imetleme me fännidena põhiasjana tugevust.

Järjepidevuse eeldus: Kui me spordi kontekstis imetleme tugevust, siis peame me spordi kontekstis ka nõrkust (selle esinedes) põlgama.

Ebamoraalsuse eeldus: Nõrkuse põlgamine on ebamoraalne.

Järeldus: Spordifänlus on ebamoraalne.

Selle uue formuleeringu abil saan näidata, et spordifänlus ei ole ebamoraalne. Nimelt ei saa me järeldada, et spordifänlus on ebamoraalne, sest sellest, et me peame nõrkust selle esinedes põlgama, ei järeldu, et nõrkus spordi kontekstis üldse esineb ning, et me ka tegelikult kedagi

põlgame. Niisiis võib nõrkuse põlgamine olla ebamoraalne või mitte, aga kuna seda spordifännluse kontekstis ette ei tule, siis ei ole spordifännlus ka ebamoraalne. Järgnevalt vaatengi seda, miks ei ole meil spordi kontekstis kedagi, keda põlata.

5.2 Põlguse objekt

Ebamoraalsuse eelduse kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Niisiis on antud juhul meie põlguse objektiks nõrkus. Nõrkus on Tännsjö (2000: 13) järgi geneetiliselt ette määratletud, s.t et nõrkadel indiviididel puudub sünnipärane võimekus tõusta võitjaks.

Nii tekib küsimus, millistel indiviididel võiks säärane geneetiliselt baasilt määratud nõrkus esineda. Esimesena meenuvad invaliidid ja teised erivajadustega inimesed – nende geneetilise struktuuri tõttu ei suuda nad tugevust kui võimekust võita näidata. Kuid tundub täiesti mõeldamatu, et me neid säärase nõrkuse ilmingu tõttu põlgaksime. Meil ei ole nendega säärast suhet, et neid selliste normide alusel hinnata. Me hindame neid hoopis teiste tunnuste alusel, näiteks nende suutlikkuse järgi elus vaatamata raskustele hakkama saada jne. Niisiis pole puuetega inimesed meie põlguse objektiks.

Tännsjö järgi on meie põlguse objektiks sportlased, kes ei võida ehk kõik võistlejad peale võitja. Niisiis on tema järgi geneetiliselt nõrgad kõik võistlusel osalenud atleedid peale võitja. See piir, mille Tännsjö geneetiliselt määratud tugevuse ja nõrkuse vahele tõmbab on aga äärmiselt problemaatiliselt kohas. Tundub mõeldamatu, et tippspordis on halbade ja nõrkade geenidega kõik indiviidid peale võitja. Tegelikult on võimalik väita, et säärast sünnipärast nõrkust tippspordis ei eksisteerigi. Nimelt on tippspordis tase niivõrd kõrge ja tulemused, milleni pea kõik osalejad küündivad on tavainimestele püüdmatus kauguses. Niisiis väidan, et tippspordis ei olegi sellist nõrkust, mida Tännsjö kirjeldab.

Põhimõtteliselt on muidugi võimalik väita, et maailma parimate atleetide sekka satuvad võistleva ka üksikud indiviidid, kes ei suuda näidata tippspordilasele iseloomulikku sünnipärast tugevust. Näiteks olümpiamängudele võivad teatud reglementide alusel mõnikord jõuda ka indiviidid, keda peetakse geneetiliselt nõrgaks. Nimelt pääseb olümpial erinevatel

(individuaal)võistlusel igat riiki esindama enamasti vaid kolm sportlast. Nii võib juhtuda, et mõningatest riikidest jõuavad sellele spordimaailma tipp-sündmusele inimesed, kes on tuntavalt vähem võimekad kui mõne muu riigi paremuselt neljandad, viiendad või isegi sajandad sportlased, kes ei pääsenud olümpiamängudele. Kuid seejuures leian, et me ei pea neid sportlasi, kes jäävad küll alla võistluse keskmisele tasemele seepärast kohe nõrkadeks tunnistama. Näiteks võib üsna kindlalt väita, et oma riigis on tegu ühe parima kui mitte kõige parema sportlasega teataval spordialal. Nii on ka sellel potentsiaalsel põlguse objektil oma maa kontekstis ikkagi väga tugevad geenid. Lisaks on võistlusprotokolli lõppu jäävate sportlaste geneetiline võimekus keskmisest televaatajast, tugitoolisportlasest tuntavalt kõrgem.

Niisiis seisneb küsimus ikkagi selles, kustmaalt hakkavad inimesed ikkagi nõrkadeks kategoriseeruma? Ühtlasi on spordi näol tegemist ühe selgelt eripärase kontekstiga. Leian, et tegu on kontekstiga, kus ei saagi üldse nõrkuse ilmingutest rääkida. Tipp-sportlaste, suurte spordisündmuste stardijoonel jõudvate indiviidide puhul ei saa me täheldada, et nad omaksid nõrku gene. Indiviid, kes pääseb spordimaailma eliidiga koos võistlema, ei ole vähevõimekas, ta on kindlasti keskmisest inimesest teleri ees tugevam, ning oma riigis on ilmselt tegu ühe talendikaima sportlasega. Seega leian, et tipp-sporti ei satugi sääraseid indiviide, keda spordifänn peaks või võiks põlata. Meil puudub spordi kontekstis põlguse objekt.

Niisiis ei eksisteeri spordi kontekstis Tännsjö poolt kirjeldatud põlguse objekti – meil polegi selliseid atleete, keda põlata. Isegi kui nõrkuse põlgamist antud juhul ebamoraalseks pidada, siis reaalsuses puudub meil see objekt, keda spordi kontekstis põlata. Ehk kuigi võib problemaatiliseks pidada kellegi põlgamist mingite karakteristikute alusel, mis temast endast üldse ei sõltu, siis spordi kontekstis meil ei olegi kedagi sellist, keda üldse põlata. Seega puudub meil praktikas ka igasugune probleem, mis võiks nõrkuse põlgamise puhul potentsiaalselt üles kerkida. Nii ei järeldu Tännsjö argumendist, et me tegelikult praktikas peaksime teatud sportlast põlgama.

Muidugi ei ole välistatud, et kohustust kedagi põlata, mis reaalsuses kellelegi ei rakendu, ei võiks kritiseerida näiteks kantiaanlikult või mõne muu deontoloogilise teooria aluselt. Kuid

sellest hoolimata võib väita, et lähtudes utilitaristlikult aluselt, mis keskendub vaid reaalsele tegudele ning nende tagajärgedele, ei ole põhimõttelises kohustuses järjepidevuse huvides teatud kontekstis nõrkust põlata midagi moraalselt problemaatiliselt, kui olukordi, kus see kohustus rakenduks, lihtsalt ei esine. Nimelt on spordi kontekst oma olemuselt juba nii konstrueeritud, et seesuguseid olukordi lihtsalt ei teki. Juhul kui tegu oleks vaid õnneliku juhusega, et selliseid olukordi ei teki, siis võiks kohustust nõrkust põlata kuidagi ka utilitarismi kontekstis ettevaatamatuna kritiseerida. Kuid nagu eelnevalt välja toodud, siis tipp-sport on juba oma olemuselt üles ehitatud nii, et selliseid olukordi lihtsalt ei saa tekkida.

Niisiis ei teki spordi kontekstis nõrkuse põlgamise probleemi, sest spordi kontekstis ei ole lihtsalt kedagi, keda põlata. Kuid kui isegi oleks, keda põlata, siis on eelnevalt esile toodud põhjused, miks (globaalse mõõtmega) põlgus ei pruugigi antud kontekstis nii problemaatiline olla, kui esialgu võib paista.

Siinkohal võib siiski tekkida küsimus, kas me spordi kontekstis geneetiliselt võimekate sportlaste puhul üldse midagi põlgame? Siin on oluline rõhutada, et tipp-sportlane on professionaal – sport on tema töö. Nii nagu me seame teiste elukutsete esindajatele (näiteks arstidele, õpetajatele, poliitikutele, ehitajatele jne) teatud standardid, mida nad peavad oma töös täitma, nii on õigustatud ka elukutselistele sportlastele sarnaste normide kehtestamine. Töötajad, kes ei täida oma töökohustusi piisavalt hästi, saavad kriitika osaliseks või nad hoopiski vallandatakse. Nii on ka aktsepteeritav sportlast kritiseerida kui viimane ei täida oma töö juurde kuuluvaid standardeid. Sportlastel oluline tuua esile võimalikult suurt sportlikku täiuslikkust oma potentsiaali ehk sünnipärase võimekuse juures. Nii on oluline, et atleet püüdleks oma võimete raames täiuslikkuse poole. Kui aga sportlane ei küündi ligilähedaseltki oma tulemuse (tulemus, milleks ta kõikide eelduste kohaselt peaks olema võimeline) lähedale, siis on teatav kriitika tema aadressil igati õigustatud. (Tamburrini 2000: 28–29)

Kuid seejuures ei ole tegu nõrkuse põlgamisega, sest tipp-sportlase on kõik atleedid geneetiliselt võimekad. Me kritiseeriksime sellisel juhul geneetiliselt tugeva sportlase üht ebaõnnestunud esinemist spordiareenil, tema vähest pühendumist ja tööd, mille tõttu ei õnnestunud tal oma geneetilist potentsiaali realiseerida jne.

Lisaks ei pea säärane spordi ja töö analoogia päris igas aspektis sajabrotsendiliselt paika. Nimelt pole tavatöö puhul konkurents nii suur kui spordis. Näiteks kassapidaja, erinevalt sportlasest, ei lange kriitika osaliseks lihtsalt seetõttu, et ta pole kõige parem. Võib ka väita, et tavapärase töö puhul on indiviidist endast sõltuvatel asjaoludel, tunnustel (nt töökus, pühendumus) suurem kaal kui spordis. Sportlaste puhul on aga väga oluline roll just sünnipärasel võimekusel. Kindlasti on ka teiste tööde puhul inimestel mingisugused eelsoodumused või loomupärased omadused, mis teevad nad teatud ametikohtade jaoks sobivamaks kui teiste jaoks. Kuid spordis kerkib loomulik talent iseäranis selgelt esile, ning säärane võimekus saab tihtipeale määravaks ka võitja selgitamisel.

Kriitikud võivad siinkohal märkida, et nii Tännsjö artiklis kui ka antud bakalaureustöös on langetud essentsialismi lõksu, s.t et sportlase võit või tulemus on pelgalt (või liialt) taandatud tema geenidele. Nii see siiski pole, sest spordis mängivad kindlasti väga olulist rolli ka pühendumine, vaimne tugevus, töökus, treenitus, ambitsioon jms. Kõik need aspektid on Tännsjö (2000: 18) ka oma artiklis selgelt välja toonud. Lihtsalt kaasasündinud võime võita saab tihtipeale just otsustavaks. Seda seetõttu, et tippsportlased treenivad ja tegutsevad vägagi sarnastes tingimustes – keskkond, kus nad viibivad, on vägagi sarnane. Tippsportlaseks saamine ja tippsportlaseks olemine eeldab juba iseenesest geneetilist tugevust, pühendumist, ambitsiooni, vaimset tugevust, ning kuna tingimused, kus sportlased treenivad ja igapäevaselt viibivad, on üldjuhul üsna sarnased, siis saavadki tihtilugu lõplikult määravaks geenid ehk kaasasündinud võimekus. Tippspordis on võidu ja kaotuse vahe sageli minimaalne – erinevus võitja ja kaotaja vahel võib olla väiksem kui sajandiksekund, millimeeter jne. Nii saabki üsna sarnastes keskkondades tegutsevatest sportlastest, kellel kõigil on sünnipäraselt tugevad geenid, võitja selgitamisel sageli otsustavaks just kaasasündinud võimekus võita. Tegu on niisiis väga väikese osaga kogu sportlase süsteemist või kogumist, mille moodustavad treenimise tingimused, iseloomuomadused jne, lihtsalt kuna eelnevalt mainitud osistes on erinevus tippsportlaste kui professionaalide puhul üsna väike, siis ongi võitja selgitamisel suur roll täita indiviidide geneetilisel struktuuril, kus eeldatavasti on sportlaste puhul ka suuremad erinevused. Nii saab geneetiliselt võimekate sportlaste seas võitja selgitamisel tihtipeale oluliseks see, kellel ikkagi on need kõige paremad geenid ehk kes on kõige talendikam. Kuid seejuures pole langetud geneetilisse essentsialismi, sest tippsportlase tee võiduni või oma

tulemuseni pole pelgalt geenidele taandatud, esile on tõstetud ka teised väga olulised oskused, omadused, mida tippportlane peab omama, et omal alal üldse tegutseda ja edukas olla.

Niisiis on antud peatükis näidatud, et tegelikult nõrkuse põlgamise probleemi ei teki, sest spordi kontekstis ei ole kedagi, keda põlata. Seega võib nõrkuse põlgamine olla ebamoraalne või mitte, aga kuna seda spordifänluse kontekstis ette ei tule, siis ei ole spordifänlus ebamoraalne. Järelikult ei saa spordifänlust Tännsjö mainitud viisil ebamoraalseks tembeldada. Nii on ka tema spordifänluse ebamoraalsuse argument kummutatud.

Antud töö järelduse võib asetada ka pisut laiemasse plaani. Kuna imetus ja põlgus on kontekstipõhised, siis võib väita, et teatud piiratud kontekstides, kus ei ole kedagi, keda põlata, võib mitmete moraalselt neutraalsete karakteristikute imetlemine olla õigustatud. Näiteks võib esile tuua erinevad iludusvõistlused. Nimelt võime me iludusvõistluste kontekstis imetleda inimeste kaasasündinud ilu, ilma et oleks ohtu, et me seetõttu järjepidevuse huvides üldiselt koledaid indiviide põlgama peaksime. Kuna tegu on piiratud kontekstiga, kus ei eksisteeri kaasasündinud koledust, inetust, siis on iludusvõistluste kontekstis geneetilise ilu hindamine ja imetlemine ka aktsepteeritav. Niisiis võib säärane geneetiliselt ette määratud karakteristikute imetlemine, millega ei kaasne põlgust, olla õigustatud ka teistes piiratud kontekstides lisaks tippspordile.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli kummutada Torbjörn Tännsjö spordifännluse ebamoraalsuse argument. Selleks, et artiklis *Is it fascistoid to admire sports heroes?* esitatud kriitika spordifännluse aadressil ümber lükata, oli oluline käsitleda tema argumendi eeldusi.

Tännsjö on seisukohal, et spordifännlus on ebamoraalne. Säärase järelduseni jõuab ta läbi kolme eelduse. Esimese ehk põhiolemuse eelduse järgi on spordifännluse põhiolemuseks tugevuse imetlemine. Teise ehk paratamatuse eelduse kohaselt kaasneb tugevuse imetlemisega ka põlgus nõrkuse vastu. Kolmanda ehk ebamoraalsuse eelduse järgi on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Nii on Tännsjö arusaama kohaselt spordimaailma tippündmused ja parimaid atleete saatev eufooria ja imetus moraalselt õigustamatu.

Töö esimese osa eesmärk oli anda ülevaade fännieetika maastikust. Fännieetika on üsna uus uurimisvaldkond, ning seega on põhjendatud ka antud käsitlussfääris n-ö teedrajavate käsituste esile toomine. Fännieetika maastiku koostamisel lähtusin sellest, milline on erinevate filosoofide arusaam spordifännluse olemusest. Nii näitasin, kuidas suhestub Tännsjö seisukoht teiste fännieetikat käsitlevate tekstidega.

Tännsjö arusaam spordifännluse olemusest (spordifännluse põhiolemuseks on tugevuse imetlemine) kattub suuremal või väiksemal määral teistes artiklites leiduvate arusaamadega spordifännluse olemusest, ning seega on töö esimeses peatükis näidatud ka tema kriitika relevantsust. Nimelt kehtib Tännsjö kriitika mõningal määral kõikide (v.a Dixon) fännieetika maastiku peatükis esitatud autorite käsituste kohta. Seejuures ei olnud põhiolemuse eeldus, mis oli aluseks fännieetika maastiku koostamisel, antud töös kriitilise vaatluse all ehk eesmärgiks polnud vastava eelduse filosoofiliselt ammendav käsitlus ega ka kummutamine.

Kuna töö esimeses peatükis õnnestus näidata Tännsjö kriitika tõsiseltvõetavust, siis teises peatükis vaatlesin põhjalikumalt Tännsjö kriitikat spordifännluse aadressil, ning tõin selgelt esile tema argumendi struktuuri. Antud peatükis vajasisid selgitamist mõisted "tugevus", "nõrkus", "imetlus" ja "põlgus".

Tugevust käsitleb Tännsjö võimekusena, tegu on kaasasündinud võimega võita. Sarnaselt tugevusele on ka nõrkus geneetiliselt ette määratud, ning seega on n-õ nõrgad inimesed ja sportlased geneetilise loterii kaotajad, sest neil puudub võimekus võita. Imetlus põhineb Tännsjö järgi väärtushinnangutel ehk me imetleme võitjaid, sest peame neid väärtuslikeks. Seejuures leiab ta, et spordifännid hindavad sportlase juures kõige enam tema loomulikku talenti, ning seega on meie imetluse objektiks geneetilise loterii võitja. Põlgust käsitleb Tännsjö aga globaalse mõõtmega emotsioonina, s.t et põlguse objektiks on sportlane kui indiviid tervikuna. Me tunneme põlgust kaotajate vastu, sest nad ei ilmuta võitjaga võrreldavat täiuslikkust, ning seetõttu on nad ka vähem väärtuslikud. Säärane standardi mittetäitmine laieneb Tännsjö järgi aga sportlasele kui indiviidile tervikuna, ning seetõttu soovime inimestest, kes ei suuda teatud nõudeid täita ka eemalduda. Tännsjö aga leiab, et inimeste hindamine tema tahtest olenematute tunnuste alusel on õigustamatu. Nii pole õige indiviidi kiita või laita millegi eest, mis ei sõltu tema enda tahtest, ning seetõttu peab Tännsjö spordifännlust ebamoraalseks.

Kolmas peatükk keskendus paratamatuse eeldusele, mille kohaselt kaasneb tugevuse imetlemisega paratamatult ka põlgus nõrkuse vastu. Nii oli vaatluse all see, miks Tännsjö taolist vältimatut seost imetluse ja põlguse vahel eeldab. Lisaks käsitlesin kriitikat, mida teised autorid on antud eelduse puhul esile toonud.

Tännsjö on seisukohal, et kui me tõesti siiralt imetleme võitjat, siis ei saa me sinna midagi parata, et me kaotajaid põlgame. Juhul kui imetlusega ei kaasneks põlgust, siis me oleksime tema meelest oma tegevuses ebajärjepidevad. Nii on ta seisukohal, et imetluse ja põlguse näol on tegu ühe mündi kahe küljega. Tännsjö kriitikud leiavad aga, et me ei saa imetluse puudumist võrdsustada põlgusega. Nimelt võib spordifännide mitteimetlus väljendada hoopis huvipuudust või jahedat ükskõiksust kõige selle suhtes, mis ei ilmuta võitjaga võrreldavat täiuslikkust. Kuigi kriitikud nihutavad piire selle osas, keda me täpsemalt põlgama peaksime, siis nad ei suuda seejuures näidata, et olles järjepidevad, ei peaks me mitte kunagi põlgust tundma. Niisiis ei õnnestu neil Tännsjö paratamatuse eeldust ümber lükata.

Töö neljandas peatükis oli kriitilise vaatluse all ebamoraalsuse eeldus, mille kohaselt on nõrkuse põlgamine ebamoraalne. Esmalt käsitlesin põhjalikult ebamoraalsuse eeldust, ning

seejärel vaatlesin neid vasturääkivusi, mis ilmnevad Tännsjö erinevate arusaamade vahel mitmesugustes kirjutistes. Analüüsidest Torbjörn Tännsjö erinevaid kirjutisi ilmselgelt teatavad vasturääkivused tema arusaamade vahel. Nimelt väljendab Tännsjö enamasti oma tekstides utilitarismile omaseid seisukohti, pidades oluliseks just tegusid. Käesoleva töö põhitekstis rõhub ta aga mitte pelgalt tegude, vaid ka tunnete ebamoraalsusele, lähtudes niisiis vooruseetilisest arusaamast. Nii ilmneb ebajärjepidevus Tännsjö erinevate kirjutiste vahel. Antud ebajärjepidevuse esile toomine ei mõjuta Tännsjö argumendi kehtivust, küll aga oli see tarvilik selleks, et avada käesoleva autori tausta ning seisukohti teistes kirjutistes.

Ebamoraalsuse eelduse (nõrkuse põlgamine on ebamoraalne) keskseks mõisteks on põlgus. Tännsjö käsitleb põlgust globaalse mõõtmega emotsioonina – põlates sportlast, kes esineb kehvalt spordiareenil, laieneb põlgus antud indiviidile tervikuna. Antud peatükis näitan, et säärane põlgus võib teatud piiratud kontekstides olla õigustatud. Nimelt laieneb põlgus atleedile just konkreetse fänni-sportlase suhte raames, ning spordi kontekstis. See, et me sportlast antud suhte kontekstis põlgame, ei tähenda aga seda, et meil kaoks seepärast tema vastu see austus, mis on meil tema kui inimese suhtes. Niisiis võib põlgamine spordi kontekstis, kus osapooli – fänni ja sportlast – iseloomustab eripärane suhe, olla teatud tingimustel õigustatud. Kuid see ei tähenda veel seda, et kellegi laitmine temast sõltumatute karakteristikute alusel oleks spordi kontekstis õigustatud.

Töö viiendas ja viimases peatükis näitasin, et antud põlguse probleemi tippspordis ei teki, sest meil ei ole spordi kontekstis kedagi, keda põlata. Esmalt formuleerisin eelnevates peatükkides analüüsi põhjal uuesti ja põhjalikumalt paratamatuse eelduse. Uuesti sõnastatud eeldus, mille nimetasin järjepidevuse eelduseks, on järgnev: kui me spordi kontekstis imetleme tugevust, siis peame me spordi kontekstis ka nõrkust (selle esinedes) põlgama. Selle uue formuleeringu abil näitasin, et spordifänlus ei ole ebamoraalne. Nimelt ei saa me järeldada, et spordifänlus on ebamoraalne, sest sellest, et me peame nõrkust selle esinedes põlgama, ei järeldu, et nõrkus spordi kontekstis üldse esineb ning, et me ka tegelikult kedagi põlgame.

Geneetiliselt baasilt määratud nõrkust, mis on ebamoraalsuse eelduse kohaselt meie põlguse objektiks, tippspordis ei eksisteeri. Maailma parimate atleetide sekka ja

spordimaailma tipp-sündmustele jõuavad võistlevad vaid geneetiliselt võimekad inividid. Praktikas ei ole spordi kontekstis ühtegi sportlast, keda spordifännid saaksid põlata. Nii ei teki spordi kontekstis nõrkuse põlgamise probleemi, sest spordi kontekstis lihtsalt ei ole kedagi, keda põlata. Seega võib nõrkuse põlgamine olla ebamoraalne või mitte, aga kuna seda spordifännluse kontekstis ette ei tule, siis ei ole spordifännlus ka ebamoraalne.

Kuna spordi kontekstis ei ole kedagi, keda põlata, siis ei teki ka nõrkuse põlgamise probleemi, ning järelkult ei ole spordifännlus ebamoraalne. Niisiis on Tännsjö spordifännluse ebamoraalsuse argument kummutatud. Nii on antud bakalaureusetöös näidatud, et üks oluline argument spordifännluse ebamoraalsuse kohta ei kehti.

Kasutatud kirjandus

- Bell, Macalester (2013). *Hard Feelings: The Moral Psychology of Contempt*. New York: Oxford University Press.
- Darwall, Stephen (2013). *Honor, History, and Relationship: Essays in Second-Personal Ethics II*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, Nicholas (2001). The Ethics of Supporting Sports Teams. – *Journal of Applied Philosophy*, **18**:2, 149–158.
- Goldie, Peter (2002). *The Emotions: a Philosophical Exploration*. Oxford: Clarendon Press.
- Holowchak, M. Andrew (2005). "Fascistoid" Heroism Revisited: A Deontological Twist to a Recent Debate. – *Journal of the Philosophy of Sport*, **32**:1, 96–104.
- Hursthouse, Rosalind (2000). *Ethics, Humans, and Other Animals: an Introduction With Readings*. London and New York: Routledge.
- Mumford, Stephen (2011). *Watching Sport: Aesthetics, Ethics and Emotion*. London: Routledge.
- Mumford, Stephen (2012). Moderate Partisanship as Oscillation. – *Sport, Ethics and Philosophy*, **6**:3, 369–375.
- Mumford, Stephen (2012). Emotions and Aesthetics: an Inevitable Trade-Off? – *Journal of the Philosophy of Sport*, **39**:2, 267–279.
- Persson, Ingmar (2005). What's Wrong with Admiring Athletes and Other People? – *Genetic Technology and Sport Ethical Questions*. Ed. Claudio Tamburrini, Torbjörn Tännsjö. London & New York: Routledge. 2005, 70–80.
- Porat, Amir. Ben (2010). Football Fandom: a Bounded Identification. – *Soccer & Society*, **11**:3 277–290.

- Russell, J. S. (2012). The Ideal Fan or Good Fans? – *Sport, Ethics and Philosophy*, **6**:1, 16–30.
- Tamburrini, Claudio (2000). Sports, Fascism and the Market. – *Values in Sport*. Ed. Torbjörn Tännsjö, Claudio Tamburrini. London and New York: Taylor & Francis. 2000, 24–38.
- Tännsjö, Torbjörn (1998). *Hedonistic Utilitarianism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tännsjö, Torbjörn (2000). Is it Fascistoid to Admire Sports Heroes? – *Values in Sport*. Ed. Torbjörn Tännsjö, Claudio Tamburrini. London and New York: Taylor & Francis. 2000, 9–23.
- Tännsjö, Torbjörn (2002). *Understanding Ethics: an Introduction to Moral Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

ABSTRACT

A critique of Torbjörn Tännsjö's argument for the immorality of sports fandom

The objective of this Bachelor's thesis was to refute Torbjörn Tännsjö's argument for the immorality of sports fandom. Tännsjö argues that the admiration we have for sports heroes is morally dubious. He believes that our admiration for outstanding athletes goes necessarily hand in hand with contempt for athletes who do not achieve such success. According to him feeling contempt for the weak is immoral. He presumes that we condemn all athletes except the winner, and he believes that all those non winners are genetically weak. I however indicate that in elite sports there is no such thing as genetically weak athlete. Hence, there isn't anybody in sports that we could condemn. I therefore conclude that Torbjörn Tännsjö's argument for the immorality of sports fandom is not sound.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mariann Järvela (sünnikuupäev: 14.04.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Torbjörn Tännsjö spordifännluse ebamoraalsuse argumendi kriitika", mille juhendaja on Heidy Meriste,

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 14.05.2015